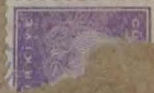

KONYA

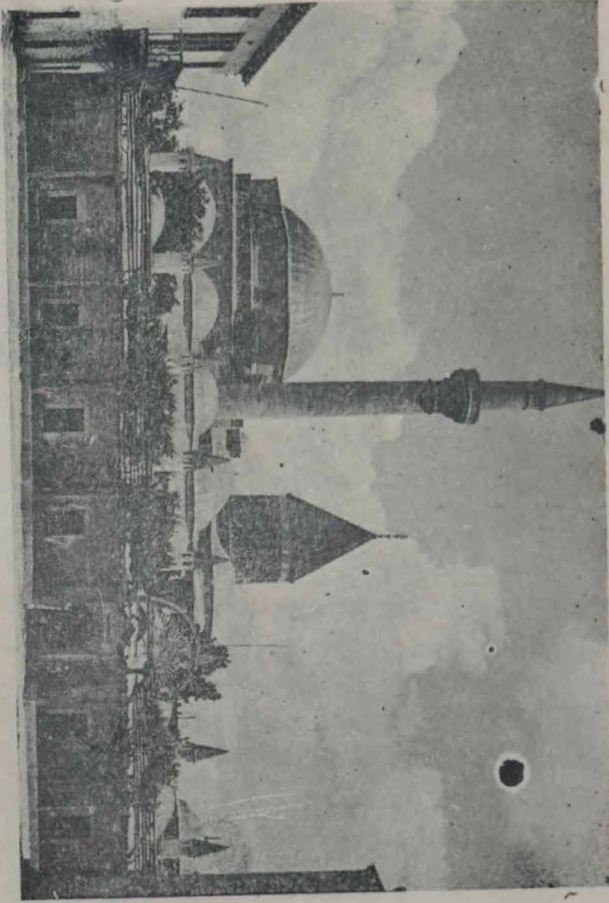

İÇİNDEKİLER

Selçukiler (İbnibibiden)	H. FEHİM TURGAL
Konya (Mukaddes şehir)	NACİ FİKRET BAŞTAK
Silleli Süruri	ABDÜLKADİR ERDOĞAN
Anadoluda coğrafi keşfiyatı	NACİ FİKRET BAŞTAK
Jeoloji bakımından Konya	NACİ FİKRET BAŞTAK
Bir okuyucumuzun yardımları	
Konya — Beyşehir çöküntü sahaları ve aralarındaki eşik arazi	Dr. NİYAZİ ÇITAKOĞLU
Mektubatı Mevlâna dolayisile	M. ARPAÇ
Bozkır madeninin zenginliğini gösteren yeni bir vesika	İBRAHİM HAKKI KONYALI
Yurddaki madenleri gösteren iki mühim vesika	İBRAHİM HAKKI KONYALI
Bozkır altun Madeni Bulgar dağından daha zengindir	İBRAHİM HAKKI KONYALI
Büyük Mimar Sinan hakkında notlar	KONYA
Konya valisi iken ölen Fatihin oğlu Sultan Mustafanın surreti vefatı hakkında mühim bir kayıt	C. ÇELEBİOĞLU
Risale der tahkiki ahval ve zindegani'i Mevlana Celâleddin Muhammedi meşhûr bimevlevi	KONYA
Konyada eski medreseler ve medreseliler	ABDÜLKADİR ERDOĞAN
Kâğıd ve kâğıdcılık hakkında notlar	KONYA

Halkevi tarafından aydabir çıkarılmıştır

Mevlana dergâhından munkalip Konya Asarâtika müzesi

KONYA

HALKEVİ TARAFINDAN AYDA BİR ÇIKARILIR

SELÇUK TARİHİ (İBNİBİB'DEN)

H. FEHMİ TURGAL

Ulu sultan Alaeddin Keykubadın

Sivastan Konyaya Yönelmesi

Sultan bu havalinin işlerini kendi isabetli fikirlerine göre tanzim edince uğurlu bir saatte hisapsız bir ordu ile hükümet merkezi olan, devlet makarrı bulunan Konyaya doğru yola çıktı. Emiri meclis daha önce gedük mevkiine bir çok levazım ve ağırlık göndermiş sofralar, yemekler, mezeler, içkiler armağan ve hediyeler hazırlamıştı. Sultan gelüp bir az istirahat eyledikten sonra emiri meclis kendisinden yemek için müsaade istedi. Türlü türlü yemişlerle süslenmiş bir sofraya hazırlanmış, lâl renkli şaraplar, renk renk mezeler yasanmışdı. Bülbül gibi şakıyan mutriplar terennüme başladı. Bir taraftan şaraplar içiliyor, bir taraftan ud ve keman sesleri muhiti neşe ve zevk ile dolduruyordu. Sa-

bahdan gecenin yarısına değin bu alem sürdü. Sultan bundan sonra yatak odasına şeref verdiler. Sabahleyin emiri meclisi çağırıldı; kendisini teşrifat ve ihvanına gark ederek Sivasa dönmesine müsaade buyurdu. Hudud işleriyle son derece mukayyed olmasını, bilhassa Şam beldelerine adamlar göndererek ahval hakkında her an malûmat edinmesini tenbih eyledi. Ve kendilerini Kayseri yoluna revan oldular.

Hokkabaz oğlu demekle meşhur Emir Seyfeddin Ebibekir Kayseri su başısı idi. Humayun mevkibin hareketini bütün asker ulularına, şehir ve vilâyet ileri gelenlerine vaktiyle haber vermiş olduğundan istikbal hazırlıkları pek mükemmel ve mühteşem oldu. Mütaharrik, sakin bir çok köşkler yapılarak donatıldı. Bu müzeyyen vasıtalarla mutriplar, muzikalar, kavallar bü-

tün halk çubuk mevkiine geldiler. Gözler mübarek sancağı, kutlu çetri görünce hepside yüzlerini yere koydular, el öpme şerefine nail oldular. Hep birlikte atlanarak mevkiye karışdılar. Halk mahşer gibi türlü sancaklar, türlü sazlarla sahrayı doldurmuştu. Bu vaziyette Kayseriye girildi. Sultan orada bulunan ecdadı tahtına oturdu. Ayaklarına altınlar, gümüşler, inciler yağmur gibi düşüyordu. Hokkabaz oğlu dağarcığındaki bütün kudretini hizmet ve ihtiramaya hasr eylemiş, ömrünün mahasalı olan servet ve zamanını bu yolda harç eylemiş bulunuyordu. Misk ve şarap kokusu, ud ve saire sesi gökleri tutmuştu. Sultan bir kaç gün istirahatten sonra oradada devlet işlerine bir nizam ve istikamet verdikten sonra Aksaraya yöneldi. Pervane Kervan sarayına ulaştığında fakirler melce'i, garipler yuvası olan Aksarayın eyi ve kötü günlerde daima devletin dostu, Sultanların aşığı olan halkını orada buldu. Para ve mücevheratını kalpleriyle karıştırarak padişahın atının ayağına serptiler saçtılar. Halk arzuları ve iştiyakları derecesinde iltifata mazhar edildiler. Sultan bir iki günde Aksarayda kal-

dıktan sonra Konya darülmülküne azimet buyurdular.

Ulu Sultan Alaeddin Keykubadın Konyaya Girmesi ve saltanat tahtına oturması ve devlet işlerini eline alması

Hümayun mevkibin Aksaraydan hareket eylediğini Konya ayanı, İğdişler, ahiler duyunca bütün hayatlarında kazandıklarını, yıgdıklarını padişahın kutlu kudumuna saçı etmeğe koşdular. İki yüzü müteharrik, üç yüzü sabit olmak üzere beş yüz köşk hazırladılar. Türlü kumaşlarla, mücevherlerle bezediler. Cümlesi kıymetli silâhlarla; değerli zinet ve mücevheratla süslen-diler. Saz ve ses göklere çıkıyordu. Böylece obruk mevkiine vardılar. Sultanın mübarek üyünü görünce secdeye vardılar. kudumu şerefine kurbanlar kesdiler. peşkeşler sundular. Bütün varlıklarını canlariyle gönülleri ile saçı eylediler. Emiri erif Hüsameddin subaşı ve saire padişahın ellerini öpdüler. meclisine ve sofrasına kabul olunarak ebedi saadetlere nail oldular. [1] Hümayun mevkip buradan da

[1] Bu satırlar arasında geçen (emiri Erif) matbu Türkçe selçüknamede emir arif diye çekmektedir. Gerek basma farscada, gerek bizim terçeme ettiğimiz yazmada Erif şeklindedir. Ve sanıyorum doğrusuda budur. Serhad kumandanı demektir.

saadetle iki menzil daha gide-rek akşamlayın Ruzbih sahrasına ulaşup kondu. Sabahlayın Konyaya yönelindi. Nay, Davul ve saire sesinden yer ve gök inleyordu. Konya Fityanından bin kahraman üç fersah tul ve arzında bir daire ile mevkibi kuşatmış idi. Büyük ümera bir ok atımı mesafede saf halinde idi. Nöbetçiler, alemdarlar saltanat sancağını taşıyorlardı. Elli nefer silâhdar kıymetli silâhlar ve mücevheratla murassa kalkanlar ve saire götürüyorlardı. Altmış nefer camedar ellerinde nefis hilâtlar dolu atlas boğçalar tutuyordu. Hümayun çetirin kartalı saltanat güneşinin üzerine kanad açmış, padişah şeref burcundaki güneş gibi at üzerinde durmuştu. Beş yüz kazvinli, deylemli, efrenci, rumi, Rusi ejdermisal serhenkler topuzlarla rikâbı hümayunda koşuyorlardı.

Yüz yirmi adet Merih yüz-lü, müşteri talili candar altın kabızalı kılıçlarla birer elleri sultanın terkisinde olmak üzere yürüyorlardı. Şehrin yakınında bütün ümera atlarından yere indi. Emir Çaşnigir eteğini beline sokmuş Keykubadı serpuş giymiş saltanat atının yularını yedekliyordu. Mübarek bir anda şehre girildi, altın, gümüş

tabaklar, murassa kâseler içinde nefis yemekler yenildikten sonra saz ve şarap meclisi kuruldu. Kandehar ve halaç putlarını gölgede bırakan gümüş baldırlı, altın külâhlı sakilerin ellerinden dolular içildi. Sultan bir taht üzerine oturmuş muttasıl etraftakilere iltifat bahş eyle-yordu. Sofada bulunan Konya ümerası ve uluları eyvana geldiler ayakda temaşa şerefine nail oldular. Her birisi kudretine göre getirdiği peşkeşi sundu. Suhlarla dolu sandıklar, mücevherat ve kumaşlar, elbiseler, altın ve gümüş dolu torbalar ay yüzlü köleler, bakire cariyeler, soy atlar ve saire takdim eylediler. hepsi de kabul edildi. işret meclisinde artık her kes çiçekler gibi açılmıştı. Sultan işret meclisini bırakarak istira-hata çekildi. Yarındası bütün devlet adamları saray avlusuna toplanmıştı. Sultan vezir Reşidüddini, çaşnigir melikülümera seyfeddin aybeyi, naib hokkabaz oğlu emir seyfeddin ebubekiri, pervane celâleddin kayseri huzuruna çağırarak bütün memleketine culus haberinin ulaştırılmasını, etraf ümerasının şeref musul için Konya ya gelmelerinin bildirilmesi için mektuplar

yazılmasını, kasıtlar gönderilmesini buyurdu.

Eski serdarlardan ve ümeradan melikülümera hüsameddin emir çoban, melikülümera seyfeddin kızılbey Konya ya geldiler. O kadar çok armağan para ve rumî gulam getirmişlerdiki tadadı mucibi tasdi olur. Diğer uç beyleride adetleri vechile koyun, at, deve, köle ve saire sundular. Hepside kabul edildi. Bezme kabul olunmak, sofrada bulundurulmak, spor meydanında sultanın oyunlarına iştirak ettirilmek gibi yüksek merasimle taltif olundular. hepsinin yarlıkları, menşurları tazelenerek yerlerine döndüler. Sultan diğer ulu beyleriyle ve yakınlarıyla hükümet ve saltanat sürmeğe başladı. Burada mütevellif ibni bibi bermutad efendisi olan moğol sahibi divanına dualar ve medihler yapmaktadır. [1]

[1] Bu fasılda mühim bir kaç fayda vardır. Birisi saltanat mevkibinin nasıl tertip olunduğunu, teşrifatin sırasını görüyoruz. İkinciside gerek elçilere ve gerek misafirlere yapılan üç türlü merasimi ihtiram görülüyor. meclisi işrete kabul, sofraya kabul, spor meydanında sultanla birlikde nyün. Fiyan deye geçenler ahilere mensüb yigitlerdir. Sultanın cetrihu-mayonunda kartalda görülüyor.

Ulu Saltan Alaeddin Keykubadın ah-lak ve cezaili hakkında :

Malumdurki Ulu Sultan Alaeddin Keykubad bin Keyhüsrevbin kılıç arslan selçuk uruğunun göz bebeğidir. Saltanatının ibtidasından sonuna kadar cihangirlikte, dinperverlikde, adaletde ondan daha yükseği gelmemiştir. eğer ebunasır utbi görse idi Yeminüddeve mahmudugaznevi hakkında yazdığı medhiyelerden tövbe ederdi. [2] Onun şanının azameti oradde idiki zamanının bütün hükümdarları abhazdan Hicaza, Rusdan Tarsusa, Başkırdan Malazgirde, Antalyadan Antakya, Suğdakdan, kaçakdan İrak çöllerine kadar Şam mü-lükide dahil olduğu halde onun kapusunun kullarından sayılırdı. Hütbeleri, Minberleri, sikkeleri onun adıyla ve elkabiyle süslerlerdi. onun barığ ahının emir ve hükümlerini infaz etmeği memleketlerinin selâmet ve bakası esbabından sayarlar-dı. Vergilerini, hediye ve armağanlarını tehirsiz gönderirlerdi. Bunları ifada azıcık tereddüd gösterenler derhal cezaya çarpılırlardı. Hazine işlerini bizzat

[2] Ebunasır utbi tarihi utbi-sabidur. Mündericatı Gazneliler tarihidir.

inceden inceye tedkik eder, her gün masraf ve iradı göz önünde tutardı. tasarruf ve iktisada imkân derecesinde riayet eylerdi. Bonunla beraber sırasına göre, ziyafetlerinde, elçileri ağırlamakda hadden ziyade masraflar yapardı. Yanından dönen bir elçi artık feleğe minnet edemeyecek derecede bay ve gani olurdu. Memleketdeki naiplerini en küçük bir mal hususunda şiddetle müahaza eylerdi. Asla müsamahada bulunmazlardı. En büyük kumandan da olsa hata ve kusur irtikabından dolayı itap ve azaba duçar edilirdi. Onun adaletinin dehşetinden cevir ve zulüm hudud harici olmuşdu. Bu şedid takibi dolayısıyla bütün naiplerinde doğruluk bir tabiat olmuşdu. Divanının kalem e r b a b ı selçuk ülkesinin en mütena şahsiyetleri idi. Zamanında şeriat ilmi arşın şerefelerine kadar yükselmiş idi. On sekiz yıl hizmetinde bulunmuş olan Celaladdin karatayın rivayetine göre hazarda ve seferde, ayıklıkta ve esrilikde mutlaka geceleri uyanır nafile namazı kılar, kuran tilaver eylerdi.

Memleketin her gangi bir köşesinde mala taarruz, yol kesmek, cana kıymak gibi bir fiil

zuhur ettiğini duyunca o hak yerine getirilinceye kadar rahat uyku uyumadı. Her ne kadar kendileri Ebihanife mezhebine sâlik idiselerde sabah namazlarını Şafii vaktinde erken eda ederlerdi. Meclisinde daima ciddiyet ve vakar hüküm sürer, şaka ve hezle müsaid olmazdı. Tarih tettebbüü ile iştiğal eder, çok kerre huzurunda edebi mübahaseler olur, kendisi bu mübahaselere iştirak eylerdi. Şiiride vardı. Yakınlarından nedimlerinden birisi mertebe ve vazifesi üstünde söz söyleyecek olursa onu bir daha meclisine kabul etmez şiddetle müahaze eylerdi. Eski hükümdarları hürmet ve tazim ile anardı. Bilhas-sa yeminüddeve mahmud bin sövük tekine, Şemsülmeani emir kabusa son derece hürmet ve itikatı vardı. [1] onların yolunda gitmeği şiar edinmişti. Büyüğe küçüğe, kendi nedim ve mukarrebinine karşı kötü lisan kullanmazdı. Nezahete son derece itina eylerdi. Tavla ve şatrançda emsalsiz idi. Top ve Mızrak

[1] Şemsülmeani Kabus, Cucean hükümdarlarından. Kabusname bunun torununa aittir. Türk feylesofu Birununin sevdiklerindendir. (Asarülbakiye) adındaki eserini onun namına telif eylemiştir.

oyununda fevkalâde meharetli idi. Oymacılıkta, dülger ve marangozlukta, saraçlık ve ressamlık ve sairede meharet sahibi idi. Mücevheratın kıymet ve mahiyetini tayindeki vukufu mutahassıslarını hayran ederdi. Şam, Diyarbekir, Rebia, Musul, Cezi-re, Yemen, Dımışk ve sis mülükü her yıl menşurlarını yeniletirler ve bu bapda azim mali fedâkârlıklara katlanırlardı. Büyük, Küçük, uzak, yakın bütün gönüllerde azim bir heybet ve saygı yaratmışlardı.

Şahabeddin Ömer bin Mehmet Sühreverdinin Hilofet makamından Sultan Alaeddin Keykuhad nezdine elçilikle gelmesi [1]

Ulu Sultan Alaeddin Keykubadın selçuk tahtına geçtiği ve makamına yerleşerek saltanat ve memleket işlerini, halkın maslahatlarını kanun ve şeriat dairesinde görmekte olduğunu Halife Nasırlidinillah haber alınca Anadolu saltanat ve nâibliği menşuriyle padişahlık kılıcını, hükümdarlık mührünü asrın ebuyezidi Bestamisi ve cüneydi sanisi olan Şahabeddin Ömer bin Mehmed Sühreverdi

[1] Ebuyezidi bestami; bayezidi bestami dediğimiz ve Cüneydi sanide Cüneydi bağdadı dediğimiz mutasavviflerdir. Evliyalaedan sayılırlar.

vasitesiyle sultana verilmek üzere konyaya yolladılar. [2]

Sultan şeyhin aksaraya bu maksadla teşriflerini duyunca bir çok levazın ve gereçlerle ümerasını karşıcı gönderdiler. Zencirli mevkiine geldiklerinde bütün kadıların, imamların, şeyhlerin, sofuların Konya ayan ve ahilerinin ve fityanının karşı çıkmasını ağırlama, ululama için her ne mümkün ise yapılmasını tenbih ve irade buyurdular. Kendileri de her suretle mükemmel donanmış bir kuvvetle çıktılar. Mevkip o kadar şanlı ve hököneklilik idiki geçmişdeki sultanlar, padişahlar dönüp dünyaya gelmiş olsalardı bu mevkibin birer ferdi gibi alaya katılmakdan başka bir nesne yapmayacaklardı. Yaklaşılpda sultanın nazarları şeyhin mübarek cemallerine düşünce zindandan kurtulduğu günün sabahında düşde gördüğü ve elinden tutup kendisini katıra bindirdiği ve kendisine maksadına ulaşınca kadar, selçuk tahtına yerleşinceye kadar Ömer Mehmet Sühreverdinin

[2] Bu Şahabeddin Sühreverdi ile maktul Şahabeddin sühreverdi ekseriyetle iltibas ederler. Her ikisinin de Konya selçuklarryle alakaları vardır. Muasırlardır, ayrı ayrı adamlardır.

himmeti daima kendisiyle olacağını söyleyen şahsiyetin tamamıyla kendisi olduğunu hatırladılar. Kavuşup sarmalaşıldığı sırada şeyh Keykubada Ömer Mehmed Sühreverdinin Hatırı zindandan kurtuluş anındanberi sizinledir. Hamdolsun ıvazsız garazsız olan emellerimiz hasıl oldu deyince sultanın itikad ve tazimleri bir kat daha arttı. Gön-lümden anın maiyetinde İbrahim Etem gibi saltanatı terk ederek[3] derviş olmayı, varlıktan büsbütün sıyrılmayı düşündüğünü keşfeden şeyh kendisini adalet icrasına, din kanunlarının yücelmesine, hayır ve hasenat icrasına bu suretle sevap kazanmasına teşvik buyurdular. Bu cihetin daha doğru ve daha faydalı olduğunu anlattılar. Şehre girilince şeyhi devlet uluları evlerinde konukladılar.

Sultanın bütün gurur ve benliği tamamen varlığından silmiş bir melek ruhu gibi başdan başa bir hayır ve tevazu kesilmişdi. Yarındası şeyhi sarayına davet eylediler. Sultan Hilâfet makamından gönderilmiş hilatleri giyinmiş kuşanmış, Halife na-

[3] İbrahim etem, Yunusun (Sultanlığın terk etdi girdi bu dervişliğe) deye andığı hühümdardır. Saltanatı terk ederek dervis olmuş.

sırlidinillahın kulları tarafından sarılmış olan sarığı başına koymuş idi. Şeyh gelmiş hilafet orununun mutadı vechile sultanın arkasına kırk gez çomakla vurulduktan sonra sultan binış emir eylediler. Hilâfet makamından gönderilen murassa, altın takımlı, altın nallı katıra bindiler. Bilhassa Hilafet makamından gönderilmiş olan altın dolu tabaklar sultan için saç olarak saçıldı. Sultan humayun çetri ve sancağı bütün muzıka ve saire tam olarak şeyh ile seyrana çıktılar. Bu suretle sultanın azamet ve vakarı gösterilmiş oldu. Dönüşde son derecede haşmet ve zinet ile kurulan sofralarda yemek yedi. Yemekden sonra sultanın hususî hanendeleri dinlendi. Şeyhin maiyetinde gelmiş olan müridleri güzel seslerin tesiriyle vecde geldiler. Meclis bir zevk ve halet dalgası altında kaldı. Padişah, ulu beyler bahu-sus Karatay hırka giyüp inabe eylediler. Şeyh konuklandığı mahalle dönünce zabıt ve hesaba sığmaz nukud ve sairede arkasından gitdi.

Şeyh Konyada kaldığı müddetce ulular, küçükler, ayan ve ahiler hep hırka giydiler el aldılar. Herkes kendi gabiliyeti derecesinde nasibini aldı. Bu

li ve çıplak ova, bütün seraplarla meskündür: geniş su hiyanlarıki görünür ve kaip olurlar; muhayyel korular; ansızın bir çeşmeyi muhafaza eden mütevaziane bir taş parçasına tehavvül ediveren muhteşem içkâlar. gözler, biz yaklaştıkça bozulan gayri muayyen bu kadar gölgeler arasında şaşırıyor. Sessizlikle dolu olan bu yalnızlığın yeknesaklığı, lâyenkatî, zuhuru mu teakip zail olan yeni yeni hayallerle muhtel oluyor.

Anadolunun tam ortasında ve bin metre irtifaında vasiğ bir hufre olay Tuzlu çöl, şimdi kalmamış olan azim bir gülün yatağıdır. Bahrilûtunkından daha tuzlu olan son suları, güneşin davetlerine mukavemet ediyor, ve, şarkı şimalide, tuz gölü denilen ve derinliği olmayan bir çatlakta toplanmış buluyorlar. Aksaraydan Konya ya kadar çölün ortasından geçen ve büyük yağmurlu günlerde arabaların mururine müsait olmayan kumluk bir izi takip ediyoruz. Bir şöse inşa olunmaktadır.

Şu ipek gibi uzun yünlü beyaz keçi sürüleri ve, her sırayışlarında semiz kuyrukları, iyi yağlanmamış bir yastık gibi çalkanan şu koyunlar burada

otlayacak ne buluyorlar? bir birinden o kadar uzak mesafede dağınık bir halde bulunan şu kerpiç kulübelerin cüzî sakinleri ne ile geçiniyorlar? uzaktan uzağa bir han yükselirki kervanlar gece için oraya sığınır- lar. Kısmı azamı harap bir haldedir. Cesim direkler yarı yıkılmış bir kubbenin kemerlerini halâ üzerlerinde tutuyorlar. Bu Selçukî hanlarının hepside yekdiğerlerinin aynı bir tarzı mimariye göre inşa olunmuşlardır: Cesim bir sur, onları taarruzlara karşı müdafa eder. Kolay kırılır Bakır renginde aynı taş üzerinde nakrolunmuş istalâk- titleri bulunan kapu ona pek yüksekte hâkim olmaktadır. İç havlu bir mescit ile bir çeşmenin (Şadırvan) etrafında açılır; direk sıraları, insanları ve hayvanları barındıracak olan Mihmannuvaz kubbeyi tutmaktadır. Aynı zamanda hem bir kal'a ve hem de bir ibadet mahalli olan ve içlerinde vücutların istirahatı kadar ruhların da ferahladığı sezilen bu hanlar, Anadolu yaylalarının azim imtidadı içinde hep bir istikamette sıralanırlar, ve bu suretle bu vusât içine düşen kervanlar kendilerinin büsbütün terk edilmiş olmadıklarını his ederler.

Bu melcelerin en güzeli (Sultan hanı) dır. Heman hiç bozulmaksızın duran kapu, kur'anın bir ayetini çerçiveleyen girift tezyinat ile bir birine bağlanmış ve taş üzerine nakrolunmuş büyük çiçeklerini seyyaha arzeder. Hangi sanatkâr çölün ortasına geldi de bu bediayı vücude getirdi? o sanatkâr, eşekçiler ile devçiler için, burada, taş üzerine, bir sarayı tezyin etmek ve bir Dere beğinin hoşuna gitmek isteyormuşcasına bir aşk ve itina ile bu müteaddit Vüreykatı tüveyciyeyi tersim etmiştir. O zaman ve bu memleket "Halk sanatı," denilen şeyin daima cahili kalmıştır. (Sultan hanı) bize uzaktan ağaçlar ve bahçeler ile muhat görünmüştü. Serap...bu yaldızlı divarların etrafında bir kaç toprak kulübe ile bodur kalmış ve rüzgârın tesirile bükülmüş bir sıra söğüt ağacı vardı. Ova, büyüyen dağlara doğru meyilliyor. Meyilli bir satih vasıtasıyla bir biriyle birleşen ikiz iki sivri tepe, iki volkan mahrutu, divendam bir merdivenin başamâkları gibi bir biri üzerine konmuş diğer silsilelerin görünmesine meydan vererek, azar azar bir birinden ayrılıyorlar.

Aceba hâlâ bir sarapımı?

pek sönük bir takım ağaçlar, bu dağların eteğinde bir hat gibi uzanmağa başlıyor. Hâlâ gözlerimizin şahadetini reddetmeği itiyat etmiş bir haldeyiz. Bununla beraber, gitdikçe vusât peydaeden şu ağaç yığınlarıyla seddolunmuş olan çölün vazih surette tevkif ettiği görülüyor. Ve ağaçlar hattı kati ve sarih bir şekil alarak bütün ufku istilâ eden zarif bir saçak uzatıyor. Kır renkli ağaç kümeleri arasında bir parça ot yeri örtüyor. Daha çok olan sürüler, arabayı ağırlaştırıyor.

Dağların teşkil ettiği Menekşe renkli zemini üzerinde ve ağaçlardan müteşekkil koyu dantelanın arasında minareler uzanıyor: heman heman gayri hakiki bir şehrin hafif ve ihtirazlı gölgeleri.. Bunlar bu şehrin yeşillik içine gömülmüş olan evlerini meydana çıkarmadan evvel minarelerini ve kubbelerini gösteriyorlar. Biz onları ancak üzüm bağlarının çöl kenarına kadar ilerledikleri noktada görebileceğiz: Mütevaziane bir takım kerpiç evlerki manda dizilerinin şehre doğru ağır ağır geçişlerine bakarlar. Konya mı? evet, burası Konyadır.

Konya, Mukaddes şehir

Yeni mahalleler. Süslü ve mü-

kemmel ilk mektep. Geniş muallim mektebi. Sanatlar mektebi. Ziraat bankası. Türk arkadaşı-mızı hayrette bırakan bu binalara Florence ve assise yakınlarında, fabrika bacaları görüldüğü zaman doyulan bir hayretle bakıyorum. Eşvakı ruhaniyenin merkezi inşaatı olmuş olan şehirlerin olduğu gibi tekrar bulunacağı hatıra gelmezmi? kalbimizin tahayyül ettiği meçhül vatanlarki onlara şimdi şükran ve ümit ile karışık bir rıkkat ile yaklaşıyor: onların mazideki hayatından bir kaç şüğe toplamak... Ruhî kültürün mahsus ve aşikâr bir noktası ve güzide bir şehir olan Konyada olduğu gibi bir usdat diğer usdatlar yetiştirerek zamanımıza kadar canlı bir halde mahfuz kalmış böyle bir an'ana, böyle bir temadi, yedi asrın söndürmediği bir hararet Avrupada bulunurmu? dağlariyle çölü arasına çekilmiş olan Konya, aslâ zevalpezir olmayan şeylerin sakinane teması içinde müstağrak olmamaya menelezel mazhar olmuş değilmi idi? Nihayet Eskişehre yaklaşıyor ve onu sokak sokak isticvap ediyoruz. Medreseler, camiler, büyük ağaçların altında türbeler. Şimdi

kalmamış olan iç kal'anın vaktiyle mebni bulunmuş olduğu bir toprak tepenin zirvesinde Alâettin'in camii, şehri nazareti altında tutuyor gibidir. Bu camiiin inşası hitkm bulduğu senede, zamanının en büyük şairi ve her zamanın en büyük şairlerinden biri olan, ve bir âyin tarzındaki rakıslar icrasiyle vücdu hallerini tezyit eden Mevlî devrişleri tarikatının müessisi bulunan Celâlettini Rumî Konyaya muvasalat ediyordu. Celâlettin, onun hatırası Konyaya esrarîenhez bir büyüklük bahşeder. O, bu kubbenin altında ibadet ve tedris etmiş olmalıdır. Çinilerle müzeyyen olan şu atik çeşmelerden elbette su içmiştir. Burada, bazarda, bir takım sualler irad eden yolcular tarafından durdurulmuştur. Altın döğenler sokağında, o, Selâhatti [1] nin dükkânı önünde, çekiçlerin mevzun ve ahanktar sesleriyle raksetmiştir. Onun rakisini temaşa ile mestü hayran olun sanatkar, altın verakların parçalanmasına ehemmiyet vermiyerek, ve çiraklarının itirazlarına rağmen, akşam namazına kadar çekiç urmakta devam etmiştir. "Bu altın dökücünün dük-

[1] Selâhattini Zerkûbi. N. F. B.

kânında bir hazine vücade gelmiştir..

Bu mevkide, Celâlettin, kûrandan bir âyeti şerhü tefsir ederken akşam olmuş, ve onun etrafında bir daire teşkil eden çarşının köpekleri, baş ve kuyruklarını sallayarak onu dinlediklerini gösteriyorlardı. İnsana, o kadar uzun müddet Konyanın esasî hayatın olmuş olan manevî hayatın şokak sokak mahremane kendini hatırlattığı zannı gelir.

Ziyaret edilebilen camilerden bazıları eşidilmemiş bir parlaklık arz ediyorlar. En mükemmel bir dereceye varmış olan çinçilik sanatı, mukaddes kubbelerin tezyinine tahsis edilmişti. Denilebilirki, bu sanatkarlar Konya için çalışırken, muhayyelelerinden daha fazla zenginlik istiyerek, çiçeklerin ve arabesklerin imtizacını namütenahi surette çoğaltarak, kendi kendilerinin fevkinâ çıkmışlardı. İşte (Karatay) medresesi bu kabildendirki orada maviler ile yeşillerin ahanktar ittihadından müteşekkil zarif bir Şaşaa ve ihtişam, sert İslâm mimarisine bütün bir tenevvü, bütün bir letafeti hayat bahşediyor. XIII ncü asrın bu sanatkarları sizi hayretlere garketmekte devam ederler: kalem-

lerindeki dikkatü sihhat, resimlerindeki temizlik, bu ibda, bu hurdeculuk, çinilere bir pencere camı parlaklığı, bir halıya o yumuşaklık ve o Kadife nuvazişini verebilmek ve mabetlerin şu mermer kapılarını bir mücevher gibi işliyebilmek için saatlerin terakümüne tahammül eden bu sabru sükûn! bir pencerenin, bir dehlizin, bir divar kuşağının en küçük bir işlemesi tam ve kâmil bir bediadır. Zira Allah her yerde hazır ve nazırdır.

Celâlettin

Bir Selçukî hükümdarının payitahtı olan Konya, Celâlettin'in pederi Bahaettin veled, oğlu ile beraber yerleşme üzere 1221 tarihlerine doğru, bir Selçuk hükümdarının payı tahtı olan Konyaya geldiği zaman burası daha evvelden bir ilim ve edebiyat şehri olmuş bulunuyordu; tarih hikâye ediyorki her ehli kalem, her mütebahhir gibi şehrin bütün sekeneşi, "Sultanülülema,, denilen bu büyük şöret sahibinin istikbaline çıktılar. O, Horasan [1] hükümdarının kızını tezevvüç etmişti. (belh) de verdiği dersler meşhur idi. Bir gözden düşünme onu uzaklaştırdı. Sur-ye tarikiyle (Rûm = Küçük Asya) ya gitmek üzere yola çıktı,

[1] Khwarezm olacaktı.

işte bu veçhile Konya, bir evliya sülâlesini barındırmak imtiyazına mazhar oldu. Bu şehir, pevgamberleri taşıyan (Kudüs) ü kendisine numune ittihaz etmedi.

Yarımn asırda fazla bir müddet zarfında Konya, bizzat Veli gibi, musıkı ile mest bir halde yaşadı ve Lâhutiyetin kendisine mail ve münatif olduğunu gördü.

Sokaklarının boyunca, kırlarında o, vakur "Sultanülülema,, nin geçtiğine ve tilmişleri tarafından takip olunan şairin şaşaa-paş simasına bakıyordu. o, tevekkufl ile şiirler tertip ediyor ve tilmizleri kemali tehalükle iktitaf ediyorlardı. Onların kalplerini ka-anmak ve onlarda ezeli hakikatlere karşı bir şevk ve hahis uyandırmak için onun bir tebessümü kâfi gelirdi.

Bu zaman, arzin bu köşesine "Lâhutî,,nin temas ettiği bir devri seadet olmuştu. "Sultanülülema,, pek çok yaşadı. Vakıtle Belh gibi, Konyada onun güzel derslerini dinliyordu Konyayı henüz donattığı yeni Suru kendisine gösteren sultan Alâettine şu cevabı vermeğe cesaret etti:

"Sen metin bir kal'a inşaettin; fakat mazlumların, yüz bin Burç ve Barûyı delüp geçen, ve

bütün bir dünyayı târumar eden duaları okuna karşı ne yapabilirsin? iyilik ve adalet kal'asını binaya ve kendine hayır dualar ordusunu temine çalış; bu senin için, gayri kabil teshir bin kal'adan daha iyidir; cihanın huzur ve asayışı ve halkın emniyet ve mahfuziyeti buna mütevakıftır,, bu sözlerden onun maksadını anlayan hükümdar, vakayinüvisin yazdığına göre: "ölünceye kadar neşri adalete ve iyiliğe çalıştı.,"

Celâlettin, tetrisatta, pederinin yerine kaim oldu. Bir ananeye göre vukuf ve malûmatını ikmâl için Suryeye gitti. Diğger bir ananeye göre İranda bulunup "vakıfı esrar,, olan Seyyid, bir rüya ile "Sultanülülema,,nın vefatından haberdar olmakla Konyaya Celâlettinin yanına gitti ve Celâlettin onu görerek kendini kaybetti.

"Her ikiside denizde yüzmeyi öğrenmişlerdi [1]; her iki ruh dikişsiz olarak bir birine samimî surette merbut idîer.,"

Seyyid ona şöyle söyledi:

"Sen pederini geçtin... arzu ediyorumki sen batını ilimlerin içersine dalasın, tâki bır gün fevkattabia ilmin bir incisi ola-

[1] bahri Hikmet ve tesavvufta demek isteniliyor. N. F. B.

rak kendini gösteresin. İsteyorumki benim huzurunda inziva-ya çekilesin.,"

Kırk gün nihayetinde Seyyid, Celâlettin nin ruhanî murakabe ve istiğraka girmiş olduğu hücrenin kapusunu açtı. "Alemde her ne mevcut ise o senden uzak değildir; her neki olmak isteyor isen onu bizzat kendinde ara.,"

"Seyyit, onu kırk günlük iki devre müddetince daha ohalde bıraktı. Sonra hücrenin kapısını kırdı, ve Celâlettin nin, dudakları üzerinde Lâhutî yüz tezahürün tebessümü olduğu halde, kendisini istikbale çıktığını gördü. Her iki gözü, ülûhiyetin Bahri huruşanından aldığı mesti ile memlu idi. Her iki göz de, bu bakışın kağrı siyahı üzerinde cananımızın hayalinin raksettiğini seyret.,"

"vakıfı esrar,, olan Seyyit secdeye kapandı ve Şemunun bir ilâhisi ağzından döküldü:

"Dünya ve ahirette Allaha hamdolsun, ben, bu abdi fakir bu ebedi seadete nail oldum ve seni gördüm. İmdi Allahın inayetiyle yola koyul ve insanların ruhunu yeni bir hayata ve namütenahi bir rahmete daldır; zavahir âleminin zavallı insanlarını hakikat ve aşka sevk.,"

Bir anane, bu sahneyi, ika-

metinden hoşlandığı ve nerkadının bulunduğu Kayseriyeye vazeder. o, gece ve gündüz (Ali dağı) üzerinde ibadet ediyordu. [1] o anda itibaren Celâlettin, Allaha kadar yol alan ruhunun meshuriyeti içinde yaşadı. Hayatın her bir cüzine tebdili şehil ettiren bu Lâhuti müstağrakiyeti şiirlerinin içinde tebcil etmekten hali kalmamıştır:

"İşte bu suretledirki Baharın mevcudiyeti, kâinatı terkibeden bütün Zerrelere karışmıştır; her şeyin canlı mütebessim olmasıondandır: her çiçek, her çamır parçası, her taş, her renk onunla aydınlanmış ve onunla süslenmiştir., onun, hayatın mutat kanunlarından kaçtığını ve maddî âleme hükmettiğini görmekle kımse hayret etmeyordu: en büyük mucize, Velinin huzuru idi. Konya ahalişi onu şu suretle tarif ediyorlardı: Allahın haricinde bulunan bütün lezzetlerden vaz geçmiş, her iki hayatın [yani dünya ve âhiretin] dükkânını [yani alış verişini, meyil ve alâkasını] sertabepa devirmiş ve gece ve gündüz Allaha ibadetle meşgul olmuş bir adam; o, vaiz ve nasihat ve ilmiledun hususunda bir fikir deryasıdır... O, diyordu:

[1] Kayseride (Erciyas) dağı ile (Talas) arasında bir dağdır. N. F. B.

"Kalbim ve ruhum, alemlerim şu-
hutta, bir iplik gibidirler, tâki
ipliğin ucu bana aşikâr olsun.,,"

Keza:

"Her neredeki [her kimdeki]
aşkın yararı vardır, bu yara,
onun yüzünde bir ziya gibi gö-
rünür.,," o, bu suretle, Allaha te-
sadüf ederek varlığının vecdu
heyecan içinde kendinden geç-
tiğini ifade ediyordu:

"Cismimden halâs oldum..
aşku garamın rihâi hazları için-
de dolaşıyorum.,," Veliyler içinde,
sanatın, Lâhutinin gizli tezahür-
lerine muhalefet ve mümanaat
etmek şöyle dursun, bil'akis on-
lara vasıl olmağa yardım ettiği-
ni ve onları izhar ve ifadeye
gayri lâıyk olmadığını hisseden,
ihtimalki yalnız budur.

Onun en güzel şiirleri, vec-
dü istiğrak içinde iken ağzın-
dan çıkmış olanlardır; bu şiirler,
ruhun, en son dereceye yüksel-
miş olan bizzat kendi sesidir.
ruhun, tarif ve ifadesi mümkün
olmayan bu kabil ifadelerini
yalnız şiir ve yalnız musiki, ka-
bili his bir hale getirebiliyorlar-
dı. Onun nazarında Kemânın
namesi, açılan Cennet kapısının
sesi idi. "Vaktaki hikmetin er-
ganunu lâtif bir name izharına
başlar, denilebilirki Cennet bah-
çeleri üzerinde bir kapı açılır.,,"

şu da ruhî vusleti terennüm eden
belki yegane şüirdir: "Şayet be-
ni ararsan safa yolunda ara,
çünkü biz lezzetli safa memle-
ketinin sakinleriyiz.,,"

Bununla beraber, Celâlettin
"Alemler Lâhutun en son merte-
belerine çıkmağa ve arzusunun
müntehası ve kemale ermiş er-
babı tasavvufun tefekkürünün
sonu olan bir mükemmeliyete.,,"
irişmeğe muvaffak olamıyordu;
buna muveffekiyeti ancak, İnan-
dan Konyaya sırf kendisine ka-
vuşmak için adeta "üçüçü.,," de-
nilebilecek bir süratle gelmiş
olan Şemsettin Tebriziye mülâ-
katından sonra olmuştur. Teb-
rizin güneşi olan Şems; "nucu-
miyat, = Astrologie, riyaziyyat, İlâ-
hiyat (akaid ve kelâm) = Théolo-
gie, felsefe, hey'et = Ast-
ronomie, mantık ve mü-
nazara ve cedel = Dialectique de
dünyada emsalsiz idi, fakat Al-
lahın adamlarıyla (yani tasav-
vuf erbabı ile) konuştuğundan son-
ra bütün bunları battal olmuş
kuyudat derekesine indirmiştir.,,"

"Senin aşkından bir yaprak
elde ettikten sonra ilimden üç
yüz yaprağı ihmal ettim.,,"

Şems, bir gün tebrizde şöyle
diyerek dua ediyordu: "yarabbi,
isteyorumki bana mestur olan
sevgili mahlûkatından birini gös-

teresin.,," cevaben Konyada bu-
lunan Celâlettin ismini eşitti.
Ve bu ses şemse sordu: "bana
mukâfat olarak ne vereceksin?.,,"
Şemsi tâban, hayatını vadetti ve
Konyaya hareket etti.

Bir birine tesadüf ettiler ve
bir birini tanıdılar. Üç ay mün-
zeviyane bir halde bir bücreye
kapandılar, ve bu müddeti bir
birini isticvap etmek ve birlik-
de bâtını serhoşluğun derinlik-
lerine dalmakla geçirdiler. Ve
Celâl, Şemsin bütün emirlerine
itaat ediyordu. Bundan böyle
kalpleri bir birinden ayrılmaya-
caktı. Kudretleri mütekabilen
yükseliyordu. Hakiki bir dosta
tesadüf etmişlerdiki oda kendi-
leri gibi ehli tasavvuf olan ve "Al-
tın döğücü = zerkûbi.,," lakabile
mülâkkap olan Salâhettindir: "bu,
o kimsedirki siz sükût ederken
o sizin esrarınızdan bahseder.,,"

Sırlarını mütekabilen bir biri-
ne ifşa ediyorlardı. Muhabbetleri-
nin en yüksek tezahürü, vecdü is-
tiğrak halinde iken görünüyor
ve sükûtun derinliğinde bir bi-
rine kavuşan ruhları hep birlik-
te ulûhiyete karışarak iştial edi-
yordu.

Birlikte raksettiler ve Ney
çaldılar. Ve dönerlerken, ceset-
lerinin mevcudiyetini unutarak,
Cennet bahçelerinin açıldığını
görüyorlardı:

"Yükseliyorum, semaya gi-
diyorum.,,"

Her ikisi birlikte bu ruhani
âyinleri te'sis ettilerki bunlar,
Mevlevî dervişleri tarikatının
usûl ve merasimi olmuştur. İşte
bu suretle, musiki ve sanata
meftun ve ilim yatağı olan Kon-
ya şehrini Allaha celbedecekleri-
ni ümit ediyorlardı.

Celâlettin bir yerde şöyle di-
yordu: "Bir çok yollar vardır;
ben, insanı Allaha sevkeden yo-
lu tercih ettim.,,"

Bir akşam, Şems, muhibbinin
yanında otururken, dışarıda bi-
risinin kendisine işaret ettiğini
gördü, ve anladığı borcunu öde-
mek zamanı gelmiştir. Ayğa
kalktı ve şöyle söyleyerek dışa-
rıya çıktı: "cezalandırılmak için
çağrılıyorum.,,"

Kıskançlar, bahçenin karan-
lığında onu bekleyordular. Onun
üzerine atıldılar ve haçerledi-
ler. Celâlettin sükût içinde gay-
rı muteharrik kaldı. her şey
olup bittikten sonra kur'andan
âyetler okudu. Ve kendi kendi-
sine şu suretle itap ediyordu:
"Şemsettin vadedmişti. o, esrarı-
mızın bir alâmeti itirafı olmak
üzere, rehin olarak başını koy-
muştu.,,"

"Bu kitapta yazılmıştı.,," "Eğer

insan teahhüt ettiği ahtü misakı ifa ederse, o, senin yapabileceğin bütün tavıfların fevki-ne çıkar.,

Sonra, büyük bir ıstırap içinde olduğu halde ayakta durdu, ve şunu terennüme başladı:

“Eğer başımdaki gözler, duçar olduğum elemle mütenasip olarak ağlayacak olurlarsa, gece ve gündüz fecre kadar ağlamaları icabeder. Şemsetti Tebrizi gitti...”

Kırk gün huzur ve sükûn bulmadı. Vekayinüvisin dediğine nazaran o, hiç durmaksızın medresenin havlusunda geziniyor ve cehtle şu rubaileri söyleyordu: “kim diyorki bu ebedi canlı ölmüştür? kim diyorki ümit güneşi sonmuştur? güneşin düşmanı evin damına çıkmış ve iki gözünü kapayarak bağırıştır: “güneş sönmüştür!,”

Vefatına kadar matem halinde kalan Celâl, dostunun, kendininkilerle birleşmiş clan fikrini, rakıslarını, vecdü hallerini muhafaza etmiştir. Mesnevinin 40,000 beytinde Şemsetti'nin siması sık sık görünür. Ve, Şemsin vefatını takibeden seneler içinde yazdığı divanın âteşin şiirleri, onun, aşkı ilâhî ile karışan, sırrî ve tesavvufî aşkı ile meşbuğ bulunurlar.

O, rabbanî ve lâhuti olan mestisi bir gün bile soğumaksızın, bir çok seneler daha yaşamış olmalıdır. Ölümü, Şemsettine gösterdiği aynı şevk ve sürür ile, sanki yeni bir tarikate intisap ediyormuş gibi hüsnü kabûl ile karşılamıştır:

“Yaklaş, daha yanına yaklaş, ey ruhum! ey sultanımın sarayından gelmiş olan müjdecil,”

Son beyitleri şunlar olmuştur:

“Dün akşam, rüyada, aşk caddesinde bir ihtiyar gördüm; o, eli ile bana bir işaret yaptığı bununla: bizimle gel! demek isteyordu., ve müritleri böyle söyleyerek ağlaştılar:

“Bulanmamış fikrin bu sultanı, rakederek, başka bir nura doğru hareket etmiştir.,”

Cenazesine, başları açık, feriyadü fiğanlar ederek, ağlayup inleyerek, elbiselerini çakçak ederek refakat eden kalabalık meyânında bir takım Hıristiyanlar ve Yahudiler de vardıkları hep yürüyerek, yühsek sesle Zeburdan, Tevrattan ve ilcilden âyetler okuyorlardı. Vekayinüvis diyorki: onlara soruldu: sizin bu vak'a ile ne alâkanız vardır? çünkü dinin bu sultanı, meslûmanların müdir ve imamı idi., onlar şu cevabı verdiler., İy-

sanın, Musanınve bütün peygamberlerin hakikî mahiyetini, onu görerek anladık; biz onda, kitaplarımızda okuduğumuz veçhile, tam ve kâmil peygamberlerin mişvar ve hareketlerinin aynı bulduk; eğer siz müslümanlar onun için “bizim efendimiz zamanının Muhammedi idi., diyorsanız bizde onu zamanımızın Musası ve İysası olarak tanıyoruz; keza siz onun samimî dostları iseniz, bizde bin defa daha fazla olarak onun bendeleri ve müritleriyiz.,”

Ney çalan bir Veli, bir şair dâhî olan ve en hüzel ahenkleriyle teshir ettiği kalpleri celbetmekten hoşlanan Celâlettin böyle söylememişmi idi: “yetmiş iki fırka dinlerinin esrarını bizden eşideceklerdir: biz bir tek makam içinde, iki yüz din ile uyuşan ve uzlaşan bir Ney gibiyiz.,”

Mevlânânın oğlu sultan Velled ve torunu Emir arif (Ulu arif Çelebi olacak) müritlerle muhat olarak, velilik ananesini idame ettiler. mösyö Clément Huart in mükemmel bir surette tercüme ettiği (1) vekayinüvis

[1] Eflâkinin “menakibi evliya.,sı Clément Huart tarafından Les Saints des Dervişches Tourneurs,yani “dönen devrişlerin veliyleri., diye bir çok

eflâki böyle bağırıyor: “ne güzel soy ve ne güzel ahfat!., Celâlettin tarafından tesis edilen tariykat, Şarkın bütün İslâm âlemine intişar etti. Osmanlıların şefine kılıç ve taç vermiş olan velinin hâtırasına riayeten, dervişlerin başı olan Çelebi, tetevücu müteakıp padişahlara Eyyup camiinde kılıç kuşatmaktan hiç bir zaman fariğ olmamıştır.

Maurice Barrès 1914 te Konyaya gittiğinde, şairin neslinden gelen ve dervişlerin başı bulunan Çelebi tarafından kabûl olunmak çerefine mazhar olmuştu. Barrès onunla olan musahabelerini kaydetti, ve çalgı ve raksiyle müterafik olan mukabelede hazır bulundu. Gördüğü simaların ruhaniyetinden mütehassis goldu: “Büyük şairin herkesi mercii, bütün bu faaliyetin merkezi, kalbi olduğu zaman ne üzeldir! o, yedi asırdanberi ölmüştür, fakat oğulları ona merbut olduklarını ilân ettiler, ve onun dehasından, onun şahsiyetinden bir yardım, bir muvazene alıyorlarki, çok gecikmeksizin onun üzerinde harekete geliyorlar.,... “O dönüyor, dönü-

hâşiyeler ilâvesiyle Firansızcaya terceme edilmişdirki gelecek nushadan itibaren biz de bunu (Konya) sayfalarında neşre başlayacağız. N. F. B.

yor, tarif ve ifade olunmaz bir - Bu seadeti (divan) in şu ul-
seadetle mukat olarak dönüyor., vi beyitleri tarif ediyorlarlar :

“Ben bilmez idim gizli, iyan hep sen imişsin,,
“Tenlerde ve canlarda nihan hep sen imişsin,,
“Senden bu cihan içre nişan ister idim ben,,
“Âhir bunu bildimki cihan hep sen imişsin,, [1]

رباعی [1]

در دیده عیان تو بودی من غافل

در سینه نihan تو بودی من غافل

از جمله جهان ترانشان می چشم

خود جمله جهان تو بودی من غافل

— جامی —

- Tercemesi -

“Ben gâfil idim gizli. İyan hep sen imişsin,,

“Canlarda ve dillerde nihan hep sen imişsin,,

Senden bu cihan içre nişan ister idim ben

Âhir bunu bildimki cihan hep sen imişsin,,

Manzum hasbehal —Nevî—

Yahya Nevî bin pir Ali bin Nasuh O s m a n l ı ilâhiyatçı ve şairlerindendir. Hicri 940 (1533 M)de Rumeli'de Malakarada doğmuş, ve hicri, 1007 de (1599 M) de istanbulda vefat etmiştir. Divanı vardır. (Netyicül - fûnun ve mahasinül - mü-tun) isimli bir de ansiklopedik bir eseri vardırki kısmen Hem-

mer tarafından Almancaya ter-ceme edilmiştir. Yukarıki terco-mesi asıl Farisisi ile birlikte : Üniversite Kitâp sarayının türk-çe yarmalar kısmının 2992 nu-marada mukayyet (Hasbehal Nevî) isimli eserinin 67 nci ve-rakın ikinci sayfasından iktibas edilmiştir.

N. F. B.

SİLLELİ SÜRURİ

(ŞİİRLERİ)

[Üstü Geçen Sayıda]

30

Bu çarhı dolanıp gezdim her yerde

Görmedim sen gibi işin aramaz

Müşkil imiş sevmek fettan dilberi

Semtine ağıyardan kimse varamaz

Bu günlerde neden çok gezer oldun

Kötü düşmanları aradın buldun

Bunca öğüdlerim kötülük bildin

Ha bir söz dinlesen n olur yaramaz

Dilber olan dilber suça bakar mı?

Aşıkını ateşlere yakar mı?

Bir buseden için hatır yıkar mı?

Nakdi ömrün feda eder duramaz

Hub cemalin göüp meftun olanlar

Sevdayı ışık ile mecnun olanlar

Sürurî veş bahta zebun olanlar

Erişip vashına zevkin süremez

31

Bir güzel kendine beni bendetti.

Görünce ol yüzü âyına düştüm

Mürgu aklım bir fend ile saydetti

Kurulu kaşları yayına düştüm.

Gülşeni hüsnünde açılmış güller
Erişmez goncasın dermeye eller
Selsele karışmış bezulmuş yollar
Boz bulanık akar çayına düştüm.
Hüsnü cemalini görmeyi arzu
Ederdim gönlümde ötedenberu
Azmeyleyüp Semti dildara doğru
Hele bir güç ile köyüne düştüm.
Diyanı hüsnüne yol bulup kendim
Arzutmeye ahvalimi özendim.
Süruri'ye rahmet dedim efendim
Yalvaru ben haki payine düştüm.

32

Çıka gelmiş bize sakı bade
Beyaz elde tutar fincanı beyaz
Beyaz zemin üzre sırmalı atlas
Boydan boya giymis fistanı beyaz
Aşka gelip bir kaç kadeh içerse
Lebi mercanından inci saçarsa
Eğer bir de güler ağzın açarsa
Görürsün bak nasıl dendanı beyaz
Aulunur mu aceb başka dilberde
Böyle bir gül beden nazperverde
Aradım mislini çahi cemerde
Görmedim gerdam, bistanı beyaz
Gel uzatma yeter Süruri sözü
Vasfi hüsnünde bu sözlerin özü
Kırpık, ebru, kâkül, karadır gözü
Lebü ruhtan başka her yanı beyaz

33

Sevdiğim ansızın payımı ecel
Çelmeyince gönül senden vaz gelmez
Bağlanmışım sana ezelden ezel
Ölmeyince gönül senden vaz gelmez
Hüsnün güneşine olmuşam mail
Acı sözlerine olurum kail

Pençe salup tath canım Azrail
Almayınca gönül senden vaz gelmez
Kafesinden uçup ruhu şehbazın
Çıkmaz olup birdem ahu avazım
Konukomşu gelüp meyyit namazım
Kılmayınca gönül senden vaz gelmez
Süruri derdmend garib kemtere
Dilber ettiklerin sığmaz deftere
Fash dava için havli mahşere
Varmayınca gönül senden vaz gelmez

34

Aceb bu hal bende böyle kalır mı?
Cünun illerinde demgüzar oldum
İntisab edeli veziri ıška
Rahı gurbet üzre rehşüvar oldum
Vücuda bu sevda getirdi illet
Bundan böyle yoktur çekmeye takat
Kalmadı bazuyu zanuda kuvvet
Ukbaya meyledüp ihtiyar oldum
Aleme şan verdi benim çektiğim
Belâya bel verüp belim büktüğüm
Çeşmi giryanımdan yaşlar döktüğüm
Uşşak arasında namdar oldum.
Süruri mahlasın, meskenim Sille
Serapa giymişim bir ottan hulle
Köşei gurbette çok çektim Çille
Terki diyar edüp bi karar oldum.

35

Daldın masivaye hakkı unuttun
Seni ottan kurtarır mı para hey
Haramı, helâli seçmedin yuttun
Kanaatsız oldun helâl kâre hey

Kocadıkça inler oldun içinden
İki elin gitmez oldu kıçından
Eğer mevlâ geçmez ise suçundan
Seni kurtaracak varmı çare hey
Sururî kalmadı malü menalın
Bir akçaya almaz kimse kemalin
Hakkın huzurunda nolacak halin
Yarın gider isen yüzü kara hey

Abdülkadir Erdoğan

1138

Anadoluda Coğrafi Keşfiyatı

Vivien de Saint - Martin

(Histoire des découvertes géographiques des nations européennes, en Asie Mineure) isimli eserinin tercemesidir.

Çeviren Naci Fikret Baştaç

(On altıncı asrın başlangıcından zamanımıza kadar küçük Asyada yapılmış olan seyahatlerin kronolojik tarihidir)

Heman kesilmeksizin altmış sene devam eden zaferler, Osmanlı devletine Avrupa siyaset manzumesinde, bundan böyle, ehemmiyetli bir mevki kazandırmıştı. Mehmed II den sonra hüküm sürmüş olan, Bayezit II, Selim ve büyük Süleyman imparatorluğun hududlarını, Tuna cihetinde olduğu kadar Furatın öte tarafına kadar, âzim surette tevsi ettiler. Macaristanı bir bulvari halini almış olan Belgrat, Türklerin elinde idi; Viyana, bir müddet, aynı akibette uğramak korkusu ile titremişti; Saint - Jean şövalyeleri

tarafından şeciane müdafaa edilmiş olan Rodos, Avrupada müslüman isminin dehşetini bir daha artıran ve hatırlardan çıkmayan bir muhasaradan sonra, hıristiyan bayrağının düştüğünü görmüştü.

Bütün Garp devletleri içinde, ilk defa olarak Fransa; Rum imparatorluğunun harabeleri üzerinde yükselen bu yeni devlet ile siyasi münasebetler aktetmişti. Şarl kent Charles - Quint ile olan gavgalarının en şiddetlisinde François - I gözlerini İstanbula çevirdi, ve, imparatorun tabii düşmanı olan sultan da bir yardımcı aradı. Süleyman, Fransa kiralının tekliflerini memnuniyetle karşıladı. Tecavüzi ve tedafüi bir ittifak

muahedesi akte edildi; [1] ve, 1534 den itibaren bir Fransız sefiri, Osmanlı devleti nezdinde daimî surette ikamet etti. Ahdî hükümetinin şan ve şerefini yükseltebilen her şeye karşı büyük bir alâka gösteren ve bu itibarla Papa Léon X'nin rakibi bulunan François I. zamanının âlimlerine olduğu kadar büyük sanatkârlarına karşı hürriyet perverane bir hürriyet gösteriyordu. İstanbula bir elçi gönderilmesi, ona, her şeyi bilen zamanı kadime ait olup Şarkın ihtiva edebildiği ve şimdiye kadar müslüman kavimlerin hakkıyla

[1] De la Groix: Abrégé chronologique de l' Histoire ottomane, t. I, - 1542 senesinde. - kiralığın evrak hazinesinde ve bizim Bibliothèque royale de Fransuvarın ilk tekliflerine cevap olarak Süleyman tarafından yazılmış olan iki mektubun asılları mahfuz bulunmaktadır. Bu mektuplardan birinin tarihi 1526 (Hicrî 932), diğerkini 1528 dir. Süleyman orada, diğer ünvanlar meyanında: Anadolu, Karaman, Rumelînin ve Zülkadriye vilâyetinin sahip ve hükümdarı ünvanını da almaktadır. Anadolu, Karaman ve Rumeli, az sonra söyleyeceğimiz veçhile, Süleyman tarafından küçük Asyada tesis edilmiş üç büyük vilâyet idiler; Zülkadri beylerinin memleketi yani küçük Ermenistan 1515 de bunlarla birleştirilmişti.

tetkik edemedikleri Abidelerinin teharrisini teshile mesut bir vesile olarak görünmüştü. Zamanı kadimi tanıtmakta ve Şarka ait asarı edebiyede mütebahhir olanlar, bu iki tetkiki yapmak maksadıyla ve kıralın parasıyla muhtelif vesilelerle Şarka gitmek fırsatını bulmuşlardır. Renaissance devrindenberi, Avrupa ile yabancı memleketler arasındaki diplomatik münasebetlerin, tarih ve coğrafyaya ait malûmatımızın dairesini tevsiya ne kadar yardım ettiği malûmdur. Küçüklüğünden itibaren almış olduğu teşvikata sadık kalan Fransız sefiri bilhassa bu hususta şerefli bir surette temayüz etmiştir.

Mösyö Forestin sefaretî esnasında birinci Fransuvarın Şarka gönderdiği âlimlerden birincisi, o devir için hakikaten şayanı dikkat olduğu halde bu gün için bu cihetten o kadar meşhur olmayan ve fakat daha ziyade keşfü rüyet sahibi görünen bir ruhun tevlid ettiği garaip ile şöhret almış olan bir adamdır. Guillaume Postel ismindeki bu zat, Şarka iki seyahat icra etmiş ve bu seyahatlar esnasında, İstarbuldan başka, Yunan, küçük Asyanın ve

Suryenin mühtelif kısımlarını ziyaret etmiştir. Bu iki seyahatın birincisi 1536 ya doğru ve ikincisi 1549 da vukubulmuştur; her ikisinde bir çok seneler sürmüştür. [1] Postelin tehakkukuna üzerine aldığı büyük maksadlardan biri, kendi ifadesine göre "Yahudilerle İsmailî yahut Mehmedilerin kalplerini yenmek ve onları, hakikî ve kalp zekâlar arasında mevki almış olan aklin kuvveti ile, Hıristiyanlarla birleştirmek," idi; fakat makûl ve faydalı netice, cevelanları esnasında haber verdiği bir hayli el yazmaları ile ziyaret ettiği memleketlerin dilleri, Tarih ve coğrafyasi hakkında, o vakte göre faydalı olan, kitapların neşri olmuştur. "Şark tarihi Histories Orientales,"e dair olan eserinin üç kitabında [2] Türklerin ahlâk ve tabiatları, adetleri, hükümet ve

[1] Des Billons: Nouveau de éclaircissements Sur La Vie Et les Ouvrages de Guillaume Postel. Liège, 1773, in 8, P: 24 et suiv.

[2] Bu eldin sonundaki Notice Bibliographique Des Voyages en Asie Mineure e bakınız. Mümkün olabildiği kadar tam ve mükümmel olmasına atfi ehemmiyet ettiğimiz bu zeyil, istişhatları tevsi ve teksir etmekten bizi affettirecektir.

dinleri hakkında geniş ve oldukça tam ve sahih bir levha çizer. Daha o vakitten, orada Osmanlı imparatorluğunun büsbütün yeni olan "Beyler beylikleri," ve "sancaklar," yani büyük vilâyetler ve bannierele [1] inkısamını öğretir, ki bu taksim Süleyman tarafından henüz tesis edilmiş ve bu son zamanlara kadar devam etmiştir, ve kâtip Çelebi = Hadji Khalfanın on sekizinci asırda neşredilmiş olan büyük coğrafyası bunu bize hususî bir surette tanıttacaktır.

Birinci Fransuva devrinde yapılmış olan ilmi seyahatların şan ve şerefinden hiç olmazsa bir kısmını, isminin lâtince şekli olan Petrus Gyllius ile daha ziyade tanınmış olan Pierre Gilles d' Alby ismindeki o zamanın âlim tabibine atfu tevcih etmek icabeder. Tarihi tabiiye müteallik tetkikat ve teharriyat için kuvvetli bir meyli tabii ile sürüklenen Pierre Gilles, henüz genç iken İtalyanın bir kısmını dolaşmış, ve her tarafta intihap kerdesi olan mevzuun tetkikine ait bir takım müşahedeler toplamıştı; Fransaya avdetinden az bir zaman sonra, 1533 de De

[1] Bannière eski tımar sahiplerine mahsus sancak.

vi et naturâ animalium ismiyle neşrettiği eserini kiral birinci Fransuvaya ithaf etmiş ve bu eserin mukaddemeî ithafiyesinde bu hükümdarı bir takım âlimleri yabancı memleketlere oraların mahsulâtı tabiiyesini teharri için göndermeğe davet ve teşvik eylemiştir.

Böyle bir heyeti seferiyenin faydasını haber verenin bizzat kendisinin bu işi bihakkin ifa için muktezi evsafı haiz olacağı tabii idi: işte buna binaen 1541 ve ya 1542 ye doğru, kiral tarafından, Şark hittalarına gitmek ve oralarda toplayabileceği nadir ve garip her şeyi beraberrinde getirmek vazifesiyle tavsif edilmişti. Bu zat, Yunan ve lâtin dillerinde pek mütebahhir olduğu cihetle taharriyatını, birinci Fransuvanın teşkil etmek istediği kütüphane için her taraftan topladığı kitaplara ve aradığı kitaplara bilhassa eski yazma kitaplara teşmil etmesi lâzım geliyordu. Gil, gerek İstanbuldaki taharriyatı ve gerek Marmara ve Çanakkale boğazı üzerinde bulunan civar vilâyetlerdeki istikşafatı için bir çok seneler sarfetti; 1548, de Osmanlı ordusunun İrana yaptığı seferden bl'istifade ve sefirimiz mös-

yö Aramon un refakatında olduğu halde bu kırallığın bir kısmını ziyaret etti, ki oraya küçük Asya ve ermeniştan tarikiyle gitmiş ve cevelânını Surye, Filistin ve Mısıra kadar ilerilettikten sonra 1549 nihayetne doğru oradan İstanbula dönmüştür. Fransaya, keşfiyat ve müşahadatından mütevellit zengin bir hamule ile yüklü olduğu halde dönerken, yolda bindiği gemi, kursanlar tarafından esir edilmiştir. Barbarların elinde ne kadar zaman kaldığını bilmeyruz; başına gelenleri kendisine bildirmeğe muvaffak olduğu Armağnac Kardinalı, onun necatini vererek zencirlerini kırdı. Halâskârı o vakit Romada idi; Gil, kendisinden gördüğü bu kadar büyük bir iyiliğe karşı teşekkür etmek için oraya koştu, ve kendisinden ayrılırken Kardinal, ondan yalnız, şarktaki uzun dolaşmaları esnasında şayanı zikir her ne görmüşse bunların hepsini tahriren kendisine bildirmesini istedi. Seyyahımız hiç şüphesiz bu iş ile meşgul iken nagihan ölüm kendisini yakaladı, ki o vakit altmış beş yaşında blunuyordu, 1555.

Bununla beraber Gilles d'Alby, lâtince olarak yazıp Armağnac Kardinalına ithaf etti-

ği = (İstanbul boğazının tavsifi = Description du Bosphore ve İstanbulun tavsifi = Description de Constantinople den maada seyahatlarının hiç bir kısmı hakkında bir şey yazdığı görülüyor; hiç olmazsa bunlardan başka hiç bir şey neşredilmemiştir. "İstanbul boğazının tavsifi,, nin son satırlarında Gilin, aynı şekilde bir de (Marmara) ve (Çanakkale boğazı) seyahat devriyesi yazmak niyetinde olduğu görülüyor; fakat müellif ilk iki eserinin zeylini vermeksizin ölmüş ve ağılebi ihtimale göre. yaşadığı taktirde, bunları da, dolaştığı diğer memleketlerin coğrafyası ve tarihi tabiisi hakkındaki fazlai müşahadatını ihtiva eyleyecek olan diğer eserleri takip edecekti. De Bosporo Thracio ve De Constantinopoleos Topographiâ ismindeki bu iki küçük eser, hem de haklı olarak, hürmet ve itibarla telâkki edilir; onlar hem vusati malûmat hemde vüsuk ve sıhhat itibariyle şayanı tavsiye-dirler. Onları bizim için daha kıymetli yapan bir şey de, bunları telif etmek için Gilles d'Albynin Byzance lı Denys isminde birinin Anaplous Bosporau isminde olup Terakya bosforunun Rum lisanında eski bir

tavsifnamesini pek çok istimâletmiş olmasıdır; bu Bizanslı denisi, şair ve coğrafyacı Denys le Périégète den başka olup bunun el yazması eseri seyyahımızın yanında bulunduğu halde vefatında gaip olmuştur, içinde Karadenizden Marmaraya doğru giden bu boğazın Avrupa ve Asya sahilleri en ince teferruat ve tafsilâtiyle tasvir edilmiş olan bu eski topoğrafik vesika, şimdi bizim için bu halde mevcut olmayup ancak hulâsalar ve yahut daha doğrusu gilyosun bize bıraktığı oldukça tam terceme içinde mevcuttur.

Gilles d'Alby gibi âlim ve mevsuk bir zatın 1548 de Ermenistan, İran, Surye, aşağı Mısır ve küçük Asyaya yaptığı seyahatın hatıralarını birakamamış olması şüphesiz teessüfe şayandır. Fransa sefaretine mensup eşhastan birinin aynı seyahata dair bıraktığı nakıs ve pek sathî takrir, bu büyük ziyai hiç bir suretle telâfi edemez. Mösyö Aramunun seyahatına ait bu takririn sahibi Jean Chesneau adında birisidir; bu adam sefaretin sır kâtipliği vazifesini ifa ediyordu, ve iki defa Fransanın İstanbul maslahat gûzarlığı makamını işgal eylemiştir. Evvelki si 1551 de Mösyöd, Aramonun

Parise bir seyahati esnasında ve ikincisi de 1553 de onun kat'i müfarekatinden sonra. Jan Chesneau'nun takriri el yazması halinde kiral hütüphanesinde mahfuz olup 1759 da Fransa tarihine müteallik mühtelif takrir parçalarını ihtiva eden bir mecnua içinde tabolunmuştur. orada görüyoruzki sefir ve maiyeti 1548 de İstanbuldan bedile furat üzerindeki Erzincana kadar küçük asyanın şimalini katetmişler ve başlıca Bolu, Tosya, Merzifon (Mersivan) ve Niksar şehirlerinden geçmişler; ve 1550 de Surye ile İstanbul arasındaki büyük caddeyi takiben ve Adana, Ereğli, Konya, Eskişehir ve Iznık şehirlerinden geçerek avdet etmişlerdir. Bu çifte yol kılâvuzu = itineraireinde istikametler ve konaklar arasındaki mesafeler gösterilmediği gibi orada isimlerde mütecavizane bir surette tahrif edilmişlerdir.

Nicolas de Nieolay isminde birinin pek fazla sathi olan takririndenise zararsızca yapılmış olan garip kıyafet resimlerinden başka sayanı dikkat ve istifade heman hiç bir şey yoktur. Bununla beraber mösyö dönükolay malûmath bir adam gibi görünüyor. 1542 den 1550 ye kadar, me-

raklı bir seyyah gibi, Avrupanın büyük bir kısmını dolaşmıştır; ve 1551 rin sonunda, Mösyöd, Aramon ikinci defa olarak İstanbulla döndüğünde, kiral Henri II nin emriyle, Şark memleketlerini tetkik etmek için, ona refakat etmiştir. Filhakika o, İstanbul ve adalar denizinden başka, Yunan ve küçük Asyanın sahil kısımlarını da görmüştür; fakat o, hiç bir yerde ne coğrafyaya, ne de asarı atıkaya ehemmiyet vermeyüp yalnız Türk imparatorluğunun muhtelif vilâyetlerinde meri olan kıyafetlerin tersimi, ahlâk ve adate müteallik bazı hususiyetlerin iş'arı ile iktifa etmiştir. Mösyöde nikolây, avdetinden bir kaç sene sonra kiralın coğrafyacisi ünvanına nail olduki bu ünvana nail olmak için o vakit çok sıkı delillere lüzum görülmezdi, ve "kiralığı dolaşmak va tasvir etmek," vazifesiyle tanzif olurdu. Bunu bize 1567 de neşrettiği Pérégrinations Orientalesin, genç kiral Charkes Ixnahitaben yazdığı, itihafiyesinde bizzat kendisi anlatıyor.

Nicolay ve Gyllius, Postelin vatandaşı olup, onlar gibi, devleti Osmaniyeye tâbi hittalarda dolaşmış ve oraları tetkik etmek memuriyet mahsusasıyle

muvazzaf olan meşhur Pierrö Bedon un seyahatlarında iktibas edilecek büsbütün başka malûmath vardır. Belon fakir bir ebeveynin oğlu olup Mans vilâyetinin ehemmiyetsiz bir köyünde doğmuş idi; edebiyat ve tarihi tabii tetkik ve mütalâası için vaktinden evvel kendini gösteren meyil ve istidadı, ona pek erkenden zengin ve kuvvetli hamiler kazandırdılar, ve bunlar onun istidat tabiisi olan şeylerle meşgul olabilmesine imkân hazırladılar. Belon bu sahada süratli terakkiler gösterdi; zira, henüz genç olduğu halde, profesörleri tarafından, Almanya ve bu hem-yada yapacakları ilmî cevelanlarda kendilerine refakat etmek üzere intihap olunmuştu. Malûmathını daha uzak yerlere seyahat etmek suretiyle artırmak ve ikmal etmek için hararetli bir arzu taşıyan genç seyyahımız, bu ilk cevelandan avdetinde, kendisi gibi bu kabil tetkikata karşı şevk ve hevesi pek fazla olan Tournon Kardinalının kerem ve cömertliğinde, kalbinin bu arzusunun tahakkuk ettirmek için muktezi vasıtaları buldu. O vakit, sefirimiz Mösyöd, Aramonu bir takım siyasi mektuplar götürmekle muvazzaf olan Mösyö dö Fumel İstanbulla hareket ediyor-

du: Belon e, Fransız memurunu gönderecek olan gemi ile Şarka gitmek üzere, müsaade edildi. Bu, 1546 senesinin son aylarında oluyordu. Bir müddet Giritte istirahattan sonra, İstanbula varan Belon, cevelanlarına başlamak için derhal hazırlıklara girişti. 1547 sendsinin ilk yedi, sekiz ayını işgal eden birinci seyahati: Limni ve Taşoz adalarını, yüksek cebhesi Egenin şimaline hâkim olan Athos dağı (Aynaroz yarım adası) nı, sonra Makedonya ve Terakyanın bütün sahillerini şamil olup bunları İstanbula dönerken de karadan takip etmiş, ve bu seyahati esnasında bütün mahsulât ve garaibi tabiiyeyi müşahede ve tasvir ettiği gibi, ne yerlilerin ahlâk ve adatının tetkiki, ne coğrafyaya müteallik ihbaratı, ne de asarı atika tahariyatını hmal etmemiştir. Belon, tevsi-fatındaki sıkkat ve vüsuk ile, bugün bile, Naturalistler için meri ve muteber olabilir. Terakya seyahatını derhal Nikomedyaya = İzmit harabelerine ve Marmara denizinin şarki adalarına yaptığı bir cevelân takip attı; bu cevelân, seyyahımıza, eski propontit Propontide = Marmaranın beslediği muhtelif mütenevvi balıklar ile bunların saydı için

orada müstamel usüllerin tasvirine vesile verir. Bu gün bizim umumiyet üzere (Prens adaları = Îles des Princes) ismi altında gösterdiğimiz şu küçük "Cezairi müctemia) yı teşkil eden adalara yani Rumlar tarafından verilmiş olan isimleri ilk defa işareden seyyah Belon dır. Ağustos sonundan itibaren Marmara ve Ege denizleri üzerinde muntazam surette esen rüzgârların mevsimi gelmişti; Belon Mısır seyahatini yapmak için bundan istifade etti. O, eski Hellespont ı şehirleri ve hisarları ile beraber tasvir eder, Troade üzerine bir göz gezdirir ve geçerken, Asya sahili boyunca sıralanan şayanı temaşa adaları tanır. Eğer onu götüren gemi Gelibolu, Sakız ve Rodosta bir çok defa tevakkuf etmiş olmasaydı, müsait bir rüzgâr ile hareket ettiği için, İstanbuldan Mısır sahiline kadar olan tekmil bu yolculuk, yedi günde bitirilmiş olacaktı: zira İstanbuldan Sakıza kadar iki gündüz ve üç geceden fazla zamana ihtiyaç yoktur; Sakızdan Rodosa kadar iki gündüz ve iki gece; mütebaki üç gündüz ve üç gecede Rodostan İskenderiyeye kadar.

Çanakkale boğazı Hallespont nun Ege denizi cihetindeki mah-

recinde yükselen iki Hisar: Scstos = Sestos ve Abydos = Abydos, birincisi Avrupa ve ikincisi Asya sahilinde olan bu iki Hisara, İstanbulun hâkim olduğu iç denizlerin anahtarı gibi bakılmış ve Türkler tarafından İhtimam kârane bir surette muhafaza edilerek gayet iyi toplarla teçhiz edilmiştir. "müsaa-de almaksızın oradan kaçmak ve ya zor ile Çanakkale boğazına girmek isteyen gemileri tevkif etmek için iycabı halinde boşanmağa hazırdılar,, bu iki kal'adan en kuvvetlisi Abydos un ki yani Asya kal'ası idi. Seyyahımız sözünde devam ediyor: "Çanakkale boğazından geçerken, lâtince de Piceoe denilen yabancı çamlardan müteşekkil güzel ormanlarla mestur dağlar görünür: ahali Teda denilen ağacını alırlarki tutuşturulunca bir şamdan gibi kendiliğinden tenvir eder, ve bundan karasakız ve Cedria (Karasakızın bir nevi) yaparlarki buna Fransızlar arapça quodran yahut quattran ismini verirler,, Goudron kelimemizin menşei budur.

Daha ötede, bozca ada — Tenedo kanalından çıkar çıkmaz Belon eski Alexandria Troasin harabelerini görür ve bunların Homère in turuva Tro-

ie sinin harabeleri olduğunu zanneder bunları daha iyi ziyaret için karaya çıktı. Küçük bir dağ yahut burunun eteğinde hâlâ eski zamandan kalma kemerler görülüyordu. Mermerden yapılmış olup şehrin suru içinde bulunan iki eski Hisar halâ mevcut bulunuyordu. Belon ilâve ediyor: "Trovanın etrafında bulunan ehali kısmen Rum, kısmen Türk ve kısmen Araptır: hepsi de bu araziyi umumiyetle Troada tesmiye ediyorlar; meşhur eski şairlerin onun büyüklüğünü ve ihtişamını o kadar medhü sana etmeleri haksız değildir. Bu gün halâ orada görülmehte olan bina aharebeleri o kadar hayret ve meftuniyetle temaşaya şayan dırki hiç olmazsa bir çok lisan da bunların büyüklüğü ifade edilemi yecekti.

Surun muhiti şehrin büyüklüğüne kâfi derecede şahadet etmektedir. Halâ harab olmuş bir takım kleler görünüyorki bunlarda bizzat surun aksamından idiler. Bütün harabeler mahvedilmiştir, diyelere inanmamalıdır,, [1] bununla beraber şeh-

[1] Belon burada şüphesiz (Pharsale) in IX rinci kitabının o kadar çok meşhur olan tavsifine iyma etmektedir: Etiam periere ruinae fakat Lucainin beyti Simoisin İlium ine aittir.

rin içerisi karma karışık harabelerden başka bir şey arz etmeyordu, ancak orada olduğu gibi bir çok sahrinçlar ve Hıristiyanlar zamanında inşa olunmuş bir hayli kiliselerin bakiyeleri görüldü. "Kaç defa tahrip olunmuş olmalıdırki bunun neticesi olarak tekmil bir bina mevcut değildir: aynı sebebden dolayı şimdi hepsi de gayrı meskündür, ve, toprağın gayrı münbitliği ve suyun içmeğe salih olmaması hasebiyle hiç bir kimse orada duramıyor; memleket o kadar akım ve kumlukturki bir fersahtan fazla bir mesafe dahilinde ne köy, ne de ev yoktur,, Yarı yarıya toprağa gömülmüş olan bir beyaz mermer direğin üzerinde, zamanın tahribatına uğramış olmakla beraber, şu kitabe okunabiliyor: İmperator Coesar Mar. Aur. Antoninus Pius Felix Rarthicus Maximus, Germanicus Maximus, Trib. P. I. Imp. Po. Xv. Maximus Imp. Cos. III. Frovinciam Asiam per viam, et flumina ponti bus sub jugavit. Aynı direğin obir yüzünde diğer bir kitabenin ilk kelimeleri halâ seçiliyordu: I mp. Coesar Aug. Diocletiano regnante.

Belon kendisini bir parça olsun sıkup şaşırtmayan bir müşkülün üzerinden hafifce geçiyor-

ki o da Homère in şehri farzettığı bu mevkide "şairler tarafından o kadar methedilmiş olan,, iki nehri: Simois ve Xanthe ı bulmamış olmasıdır. Gerek İskenderiyede ve gerek Kahirede on beş gün kadar bir ikametden ve Kahireden Turisinaya kadar bir cevelan yaptıktan sonra Belon ve arkadaşları Filistin ve Surye tarikiyle tekrar küçük Asya yulunu tutarlar. Bunlar Antakyanın üzerinde bulunan "Karadağ — Monte negro,, nın üzerinden aşdılar, ve "issus = issus,, körfezinin (yani İskenderon körfezi) kenarına vardılar. Körfezin etrafını dolaşdıktan ve bir çok çayların suladığı münbit bir hitayı geçtikten sonra seyyahlar büyük bir ırmağa (Ceyhan = Pyramus) ulaştılar ve bunu Misisde geçtikden sonra (Belon bu şehrin ismini söylemiyor) Adana = Adéna ya gittiler. Piramuste yahut daha iyisi ondan bir günlük mesafede bulunan Adana çayındadırki Arap dili konuşulan saha bitiyor ve Türk dilinin sahası başlıyor. Belon memleketin manzarasını ve nebatatını pek büyük bir ihtimam ile tasvirde devam ediyor; fakat o, eski coğrafya ile yeni coğrafya arasında yapmak istediği yaklaştırma teşebbüslerinde daima

isabet etmiş değildir, Adana = Adéna ile Erekli = Erehli = Héraelée arasındaki Toros = Taurus dağına aşmak için üç gün sarfediyor, Dağın yamaçları yeşil ağaçlardan müteşekkil zengin bir süs ile mesturdur; en yüksek kısımda ardıç = Cèdre den başka ağaç yoktur: köknar = Sapin ve karaçam = melèze kaybolmuşlardır. Dağdan inerken pek uzaktan görünen Ereğli, pek mükemmel surette zeri edilmiş ve ötesine berisine köylersaçılmış bir ovanın ortasında olup ve bizdeki meyva ağaçlarının her neville dolu müteaddit bahçeler ile çevrilmiştir. Üzerinde müteaddit haralar tesis edilmiş olan bu ovanın atları Türkiyede pek makbuldür. Bunlar Karaman = Caramans namıyla maruftur. Daka ötede, Héraelée ile Cogne (Komièh) [1] arasında Belon memleketin keçilerine dikkat ediyor, "ki bunların sırtlarındaki yün o kadar incedirki ipekten daha ince olduklarına hüküm olunabilir: Keza beyazlıkta da kara tefevvuk etmektedir. Bu keçiler bizim koyunlarımızdan daha büyük değildirler, ve bunlar koyunlar gi-

[1] Bu iki imlâdan evvelkisi Belonun ve ikincisi vivien dösen Martenindir.

bi kırılmazlar, faka kolları yolunur., Konya = Cogenin civarlarında bağlar gayet iyi yetiştirilmiştir, ve bunlardan istihsal edilen nefis şarabı Yahudiler satıyordu. Belon oradan Achara (Akşehir) kasabasına ve Achara dan da Kara — Chara [Cara — Cehre yahut Afioun Kara — Hissar a] gidiyor, ve bütün kış ile onu takip eden ilk baharın bir kısmını orada geçiriyor. (1548). seyyahımız bu istihsal zamanından, Türklerin dilleri, ahlâk ve adetleri, hayati itiyatları hakkında uzun uzadıya tetkikatta bulunmak suretiyle istifade ediyor.

Bu gün faydasız görülecek olan bir çok tafsilâtı ihtiva eden bu lâvhada istifadeli bazı malûmatta buluruz. Orada, bir çok mintakalarda, ilk Türklerin göçebelik hayatından şehrilik hayatına nasıl geçtikleri ve şehirlerde ikametinin sevkiyle nasıl yeni bir takım ahlâk ve adet iktisap etmiş oldukları takip olunabilir. İşte Belonun devrinin en büyük hatalarından birini darbeleyen hicv amiz ve aynı zamanda ahlakî mukabelelerden birisi: bunun bizim devrimize ne dereceye kadar tatbik edilebileceğine bir karar veremeyoruz: "Türkler kahramanlığı bizim gibi ta-

rif etmezler; çünkü Avrupada kimki daima döğüşmeğe hazır bulunur, gazap ve hiddet gösterir ve bir diğerini tekzip edecek mevkii ihraz ederse o kahraman bir adam gibi görülecek iyi bir adam diye meth edilecektir; fakat Türkler sulh zamanında mütevazi görünürler, ve sulhperverane bir surette yaşamak için silâhlarını evlerinde bırakırlar, ve şehirde gezerken kılıçlarını taşıdıkları aslâ görülmez: fakat vaktaki harbe giderler, o vakit, zamanı geldiği anda bıçağı mesahaya koymayı bilirler, ve kahramanlıklarını düşmanları üzerinde gösterirler: ve bunların kendi aralarında döğüşeceklerine ihtimal verilemez. ve bazen de bunlardan biri arkadaşını döğecek olursa o bundan dolayı cesur adam diye mazharı taktir olmaz.,

Belon, ilk baharın avdeti yolları mürur ve ubure müsait bir hale getirir getirmez Karahisarı terk etti; ve Kütahya, Olımd dağı (Uludağ) ve Bursa tarikiyle Marmara — Propontide nin yolunu tuttu, ve mudanyada gemiye binerek İstanbula hareket ve orada, Fransaya avdet edinceye kadar, bir kaç zaman daha ikamet etti.

JEOLOJİ BAKIMINDA N KONYA

(E. Chaqut nin Voyages d'études géologiques et géomorphogéniques en Turquie isimli eserinden muktebestir.)

Müellifi:

E. Chaqut

II — Konya hittası

Lykaoniya yaylasının Cenubi garbi cihetine, heyeti umumiyesi itibariyle şimali garbiden cenubu şarkiye doğru uzanan ve Akşehir civarlarından başlayarak Karaman havalisine kadar devam eden dağlar kütlesi hâkimdir. Başlıca iltivayı teşkil eden ve heman hattı müstakim olarak anıfuzzikir istikameti takip eyleyen (Sultan dağı) çok defa 2000 metreden fazlaya yükselir; (Doğanhisar) ın öte tarafında, geniş yaylalarla bir birinden ayrılmış olan yüksek zirveler daha dağınıktır, fakat bunlar, Beyşehir - Suğla havzalarıyla Konya ovası arasında, sonra Gökçay ile Karaman ovası arasında kolaylıkla takip olu-

Çeviren;

Naci Fikret Başlak

nabilir, ve buralarda da iltivaların zirveleri 2000 metreyi tecavüz ederler.

Bu dağlık heyeti mecmuanın şimali şarkisinde, diğer bir iltivalar zümresi daha vardır ki bunlarda zirvelerin irtifai 1500 - 1600 metreye vasil olur ve Emir dağı ile Bozdağ arasında uzanır.

Yukarıda gösterilen iki iltiva manzumesinin arasında, aşağı yukarı 1000 metre irtifada, Akşehir, Ilgın ve Konya havzaları bir birini takip ederler; daha yüksek olan diğer havzalar Beyşehir, Ilgın ve Konya arasında bulunan dağlık kütlelerin içinde mündemiç bulunmuşlardır. Burada içersinde, Likaonya yaylalarıyla garbi Toros kavsinin bir

birine dolaştığı bütün bu karışık silsileler, yaylalar ve ovalar heman heman kısmı merkezisini Konyanın işgal ettiği aynı bir hatta dahilinde birleştirilecektir.

I — Akşehirden Sultan Dağına

Akşehir kasabası 995 ile 1050 metre irtifa arasında, oldukça ehemmiyetli bir seylyarın-tısının ağzında, ova ile dağın bir biriyle temas ettiği nahiyeyi işgalede. Meyli zaif olan ovanın en alçak kısmında, 990 metre irtifanda ulunan Akşehir gölü teşekküt etmiştir; Bugöl ahiren (Wenzel) tarafından tetkik edilmiştir.

Akşehirin sel yarantısı üzerinde cenubu garbiye doğru çıkarken evvelâ bir takım kireç taşları geçilir, az çok koyu kır renkte olan bu kayalar bazen Ankara havalisindeki mermer-kireç taşları gibi kütle halinde, bazen, bir kaç santi metre kalınlığında küçük safihalar halinde bulunup, bazan Silis mıntakalarıyla beraber bulunan, ince Sist yataklarıyla bir birinden ayrılmışlardır. Hâkim olan istikamet şimali garbi istikametidir, ve burada kayaların yere dalmaları takriben 45 derecelik bir zaviyededir, fakat zaviyeikaimet teşkil edecek surette dalan ikinci derecede dalgalanmalar ve bir çok küçük il-

tivalarda müşahede olunur. Yukarıya doğru çıkıldıkça daha ziyade menekşe, Yeşil, koyu kır renklerde şist tabakalarıyla koyu eşmer renkte ve yığın halinde kireç taşları, sonra, küçük vadilerin başlarında takriben 1200 metre yüksekliğinde kuvarçitler ile tebellür etmiş şistler görünür; bank, Banc lar umumiyet üzere şimali şarki istikametinde dalarlar; Akşehirde doğrudan doğruya hakim olan safiha şeklindeki kireç taşlarıyla kütle halindeki kirec taşları şüphesiz şistler serisinden daha yenidirler; bunlarda şimdiye kadar müstehase bulunmamıştır; manzaraca bunlarla "[1] Olonos kireç taşları,, ve cenubi Anadolunun kütle halindeki kalckerleri arasında oldukça büyük bir müşabehet vardır; fakat Ankara hittasının Antrakolitik = [2] Anthracolithique sahasında keza aynı manzarada bir takım kireç taşları bulunur.

Akşehirden itibaren, cenubu şarki istikametinde ve 8 kilo metre mesafe dahilinde, ovanın kenarı takip olularak Engili ça-

[1] Olonos Yonanda, more yarım adasının garbi şimalisinde Patras in cenubunda bir dağdır.

[2] Anthrax kömür ve lithos taş olup antrakolit; atasının bir neviden ibarettir.

ına tesadüf olunurki bu da sultan dağıbın daha iyi diğer bir takım maktalarını arzeder. Akşehir ile Engili arasında, safiha halindeki kalkerlerin bazen şimali şarkıye ve bazen de şimali garbiye doğru daldıkları vazih bir surette görülür. Engilin doğrudan doğruya üst tarafında bulunan boğazlarda, şimali garbi istikametinde ve takriben 45 derecelik zaviye altındaki dalmalar pek aşikârdır. Sist ve kovarçit serileri burada ancak 3 kilo metre mesafede başlar; yukarıya doğru çıktıkça istihale etmiş mêtamorphique seriye tekrar tesadüf edilir.

Engili köyü takriben 1100 metre irtifada kâin ve 1150 - 1160 metre irtifağındaki bir yaylanın altında vaki olup dağın yamaçlarına sırtını vermiştir. Engili çayının sağ kenarında, yaylalara sevkeden yamaçlar: yuvarlaklaşmış kuvarçit çakıllarını, mermer - kireç taslarını, muhtelif şistleri ihtiva eden ve üçüncü devre ait bulunan kırmızımtırak kongulomeralar arzederler; bu kireç ve şist tabakalarının arasına girmiş daha ince kumyatakları şarka yani ovaya doğru gitkice ehemmiyetli bir şekil alıyor. Dağ cihetinde kongulomeralar oldukça kuvvetli bir su-

rette tekrar yükseliyor, ve, şimali şarkıye doğru 45 derecelik bir zaviye altında dalan safihavi kalkerleri havi çatlak = Failleların gedik'lerinden geçilir; burada dağın kenarı bir büküm - çatlak faille - flexure dır. Engiliye hâkim olan yaylanın üzerinden, ovanın garbinde bulunan ve kuvvetli yamaçları ihtiva eden sırtın = taluslerin heyeti mecmuası tetkik olunurken, bu sırtların Engilin cenubunda istisnâî surette mahfuz kalmış olan sınır - sathın çatlak satırlarını üçüncü devre ait kongulomeralar ile safihavi kireç taşları arasında devam ettirdikleri görülür. Sathı mailler bazen safihavi kireç taşlarının satırlarıyla bir arada zuhur ederler; başka yerde bunlar münharifen katolunmuşlardır; müteharrik kongulomeraların parçalanması evvelâ sınır - sathın yani büküm - çatlakların çıplak olarak ortaya çıkmasını intaç etmiştir; bundan sonra, safihavi kalkerler ve daha eski tabakalar, itikâlâtın hücum ve tahribine maruz kalmışlardır, fakat sınır - sathın umumî şekli, heyeti mecmua içinde baki kalmıştır; işte sultan dağının kenarına bir hattı müstakim şekli vermiş ve onun kuvvetli dik ya-

maçlarını vücade getirmiştir. üçüncü devre ait olup Akşehir ile Engili arasında itikâlin tesiriyle parçalanmış olan kongulomeralar, Engilin cenubu şarkisinde bil'akis vasî sahada mahfuz kalmışlar ve nihayet, Doğanhisarı nahiyesinde sultan dağına kaplayan az meyilli bayırların büyük bir kısmını vücade getirmekte ve burada taşlı meyiller halinde 1500 metreye kadar yükselmekte bulunmuşlardır. Engilin etrafında, bayırın topografik manzarasının, ovaya doğru olan meyilleri hali hazırdaki akar suların yamaçlarından daha kuvvetli olan bir çok teraselerin bir biri içine girmesinin bir neticesi olduğu pek alâ görülmektedir. Ovanın kenarı, Engili civarında 1080 - 1100 metre irtifağında olup çaylar bir kaç metre daha aşağıda akarlar. fakat, Engilin aşağı tarafında, bunlar ovanın seviyesinde ceryan ederler; diğer yaylalar, yirmi metrelik bir irtifadan, Engilin cenubundaki sel yarıntılarına hâkim bulunurlar, sonra ova cihetine doğru, hali hazırdaki çaylardan daha çabuk olarak aynı surette alçalırlar. Bunlara da, Engilin daha cenubundaki sınır - çatlak nahiyyede 1150 metreye yükse-

len bir takım yaylalar ve tepeler hâkimdir; nihayet bu çatlağın garbinde, bir takım tarterasalar 1250 metreden daha yukarıya kadar tabak atabaka yükselirler, bu terasalar üçüncü devre ait kongulomeraların parçalanmasından husule gelen bakiyeleri ihtiva etmekte ve hububat ziraatine müsait bulunmakta oldukları halde, bunları bir birinden ayıran ve üzerlerinde safihavi kalkerler düzleşmiş bir halde bulunan kademeler üzerinde çalılık kıraçlardan başka bir şeye tesadüf olunmaz. Hali hazırdaki meyli 1000 de 150 yi geçmeyen sel yarıntılarına hâkim teraseler üzerinde meyiller 1000 de 300 ze çıkarlar. Arızalardaki bu muhtelif hasısalara, kaide seviyesinin nisbetle sabit kaldığı kapalı bir havzanın çerçeve tarzındaki itikâlinin inkişafı ile ve vadiler tedrici surette çukurlaşıkça akar suların canibi olarak yatak değiştirmeleriyle, sade bir surette kabili izahdır. Tektonik = tectonique hadisenin araya girmesi meselâ sultan dağı ile ova arasındaki tefaduli hareketler, aşağıki paragrafta mutalâa edilecek olan Argıt hanı nahiyesinde zelzele sıklığı hasibiyle, mümkündür, fakat öyle görünürkü yalnız arızanın tetkiki ile bu isbat olunamaz.

BİR OKUYUCUMUZUN YARDIMLARI

Geçen Konya nushalarından birisinde Aksaray ile Konya arasında (Kulkul) adında bir çay adı geçmişti. Civarımızdaki karışerden bu çay hakkında malûmat vermelerini dilemiştik. Bilhassa kelimenin nasıl telâffuz edileceğinde mütehayyir olduğumuzu bildirmiştik. Aksaray kütüphanesi memuru Neşetten şöyle bir mektup alıyoruz. Gerçi mektup derdimize bir deva olmuyor. Ancak dikkatli bir araştırmaörneği olmasıyla aynı ile naklediyoruz.

Aksaraydan Konyaya kadar devam eden 56 saatlik mesafedeki yol üzerinden geçen küçük ve büyük su çeken çaylar temamiyle civar köylerden tahkik edildi. (Kulkul) adında bir çay olmadığı ve eşidilmediği anlaşıldı. Bizim bulduğumuz çayları aşağıda sırasıyla arz ediyorum.

1 — Merkez kazasından Konya yoluna çıkıldığı zaman merkeze bir saat mesafede yol üzerinde olan ve köprü ile geçilen Kara su adında bir çaya rast geliriz. Kasabanın cenubundaki iki saat sazlık ve Hasan dağı menfezlerinden gelen sudur.

2 — Merkezi kasabaya sekiz saat Konya yolu caddesinde Seçuk asarından muazzam ve gayet sanatkarane yapılmış olan ve orta Anadoluda emsali görülme-

yen ve sultan hanı demekle maruf olan elyevm mevcut âsârın inşa edildiği zaman mezkûr hanın bir saat mesafesinde Bağlıca gölünden tünellerle getirilen ve ve eserin iç tarafına kadar bir çok sanatla suyu akıtıldığı ve bu su halen mevcut olup mezkûr sultan hanı köyün arazilerini idare ve ihya eylediği ve kadimdenberi bu tünellerden gelen suyun adına kırk delik suyu denildiği.

3 — Merkezi kasabaya sekiz saat mesafede Konya yolu caddesini takibeden Atik Badat yolu üzerinde malûl namıyla su çıkup ve bu suyunda şarkı cenubunda değirmen gölü mevcut olup halen devam etmekte olduğu.

4 — Merkezi kazaya on saat Konya caddesi üzerinden Eşmekaya gölü önünden geçmekte bulunan çayın ikisaat mesafede şarki cunubisinden Bağlıca namındaki deniz gölünden gelen su olduğu ve halen bu sudan bir çok değirmenler istifade ederek mezkûr Konya yolu üzerinde akmakta olduğu ve bu suyun adına başka bir isim verilmeyüp Bağlıca gölü suyu dendiği ve Konya yolu caddesinde bu sulardan başka akan su bulunmadığı yapılan tahkikattan anlaşılmıştır.

KONYA - BEYŞEHİRİ Çöküntü sahaları ve aralarındaki Eşik Arazisi

Dr. Niyazi Çitakoğlu

Yurdumuzun kalbini teşkil eden Konya, büyük medeniyetlerin en canlı bir kaynağıdır. Höyük ve Abidelerle ülkemizin en zengin köşelerinden birisini teşkil eder. Burası, tarihteki büyük kıymetini daima muhafaza edecek, her gencinin ruhunu coşturacak, ona atalarının kudret ve kuvvetini fısıldayacaktır. Atamız Etilerden bu günkü yavruları bizlere kadar geçen uzun asırların doğurduğu medeniyetlerin fosillerini Öz Türk benliği kadar berrak ve temiz sinesinde saklayan Konya, çok eski zamanlardan beri dikkat nazarlarını kendine çekmişti. Zaman zaman benliğime, Niçin Konya tarihin her devrinde bu müstesna ragbeti gördü? ona, hangi hususiyetler bu kıymet ve zenginliği hediye etti? diye sordum. Ancak coğrafya tahsil ettikten sonra tabiatın buradaki kuvvetli rolünü anladım. Kendi suallerime coğrafi bir görüşle cevap verebileceğime inandım. Modern yer bilgisile üniversite sıralarında hazırlandıktan sonra vatanda ilk etüt sahası olarak kendime ülkemizin Konya çevresini seçtim. Orada yaptığım altı aylık uzun jeolojik ve coğrafi araştırmalardan sonra merakımı nihayet tatmin edebildim. Gördüm ki coğrafi bakımdan da Konya çok zengin bulunmakta, her devrin insanlarına en müsait bir yaşayış zemini teşkil etmektedir. Hülâsa Konya, coğrafi bakımdan zengin verimlere ve müsait tabii

şartlara sahip bir alanın bağrında kurulmuştur. İşte onun bu güzel hususiyetleri tarihte hiç durmadan yaptığı esaslı inkişaflara en kuvvetli amiller olmuştur.

Bu defaki yazılarımda Konyanın morfolojik ana hatlarını hulasa etmekle iktifa edeceğim. İklimini, toprak vaziyetini, nebat örtüsünü, beşerî coğrafyasını; iktisadî vaziyetini ve yollarını ilerde ayrı ayrı bahisler halinde kaleme alacağım.

Gerek jeolojik, gerekse morfolojik bakımdan Konya, Türkiyemizin en karışık yerlerinden birini teşkil eder. İnsan, vilâyetin hangi köşesine giderse gitsin, oranın bir evvelkisinden başka bir tipe sahip olduğunu görür. Mesele: Konya düzlüğü, Beyşehir sahası, Bunlar arasındaki eşik erazi, şekil ve teşekkülleri itibarile birbirlerinden çok farklı hususiyetler gösteren erazi vahdetleridir.

Bunlardan her hangi biri, yalnız morfoloji bakımından, yüzlerce sahife tutan büyük eserler vücuda getirecek derecede enteresandır. Fakat ben bu yazılarımda teferuattan kaçınarak sadece erazinin ana hatlarını kısaca hulâsa edeceğim.

1 — Beyşehir çöküntüsü diyince ilk defa aklımıza o sahanın yalnız su ile kaplı bulunan göl kısmı gelir. Fakat sahilden itibaren dik bir yamacı 40-60 metre yükseldikten sonra gözün alabildiği kadar geniş bir alan ile karşılaşırız. Beyazımtırak ve sarımsı bir renk gösteren bu saha, hemen hemen dümdüz yatan ufki neojen tabakalarından müteşekkildir. Biraz daha yükseltilere bakarsak, alanın her tarafı yüksek dağlarla kuşatılmış olduğu görülür. Bu müşahedelerimle Beyşehirde üç muhtelif seviye gösteren arazi basamakları tayin ettim.

1 — Yüksek dağlar mintakası

2 — Gölden 40 - 60 metre yüksek bulunan Beyşehir geniş ve düz alanı.

3 — Beyşehir gölü

1 — Dağlık mintakada yaptığım uzun araştırmalarda, en üst suhur tabakalarının yukarı tebeşir devrinde teşekkül ettiklerini tesbit ettim. Binaenaleyh arazinin en yüksek kısmı olan bu günkü dağlık mintaka, ikinci zamanın yukarı tebeşir devrinde alçak bir seviyede bulunmakta ve denizlere taban taşkil etmekte idi. Ancak böyle bir vaziyette, deniz teressubâtı olan tebeşir devri masifkalkerleri heybetli tabakalar halinde meydana gelebilir. Kurşunimtırak bir renge malik olan bu kalkerler, üçüncü zamanın başlarında vukua gelen kırsır yüzü hareketlerinden kendisini kurtaramamıştır. Burasıda yavaş yavaş yükselmeğe başlamıştır.

Türkiyede Şarki Toroslarla Uzunca burç harabelerini üzerinde taşıyan plato Toroslar iltiva ederken Beyşehir mintakası yüksek dağları da onlarla beraber tedricen iltiva etmiştir. Jeologlar Anadolumuzun kırsırında büyük değişiklikler vücuda getiren ve ülkemizin bu günkü çatısını teşkil eden Toroslar iltivaasının yaşını, Oligosen başları veya Oligosen ortası olarak kabul etmekte müttelikdirler. Beyşehir civarındaki Sultan, Dedegöl, Dumanlı, Ve Adrar dağlarında üst tabakayı teşkil eden kurşunî kalkerin yatış ve batışları Toroslardaki tabakaların yatış ve batışlarına benzer. O halde iltiva tarihi ve tabakaların yatış, batışları bakımından Beyşehir dağlarını Torosların Antalyadan itibaren şimali garbiye doğru birklüm yaparak uzanan temadileri kabul edebiliriz. Toroslar eski Dünyada, Garpta İspanyada başlayıp Himalayalardan çok ötede nihayet bulan Alp iltivalarından sayılır. Şu halde Beyşehir dağlık arazisini de aynı iltivadan ad edebiliriz. Hakikaten bu düşünceyi takviye edecek sayısız erazi tiplerine Sultan, Dedegöl, Dumanlı ve sair dağlarda tesadüf ettim. Buralarda da tıpkı Alplerde olduğu şekilde büyük antiklinal ve senkilinallere rast gelinir. Dağların, kuvvetli akar sularla, Alp karakteri gösteren dik duvarlı ve dar

boğazlı derelerle, karışık şebekeler halinde parçalandıkları görülür. Güzelliği itibarile İsviçre dağlarından çok fark göstermiyen bu yerler Türkiyemizin Alp iltivalarından sayılmayan diğer erazi tiplerinden kendisini bariz bir surette ayırır. Her hangi bir haritaya bakarak, mahiyet ve teşekküllerini izah ettiğim bu dağların orografik bakımdan cenubu şarkiden - şimali garbiye doğru uzunlamasına yattıkları görülür.

2 — İkinci seviye kabul ettiğim ve gölden 40 - 60 metre yüksekde bulunan Beyşehir alanı da, tıpkı dağlarda olduğu gibi aynı istikamette boylu boyunca uzanmaktadır. Burası Torosların şimali garbi temadileri olan yükseklikler arasına sıkışmış, aynı Orografik yatışa malik bir düzlüktür. Dağların Beyşehir düzlüğüne bakan eteklerinde uzun günler dolaşılırsa bir çok fay ve tabaka kıvrımlarına (Flexur) tesadüf edilir. Fay çizgileri de dağlarda ve Beyşehir alanında olduğu gibi cenubu şarkiden - şimali garbiye doğru uzanırlar. Müşahedelerime istinaden diyebilirim ki, erazinin ikinci seviyesi olan bu geniş alan Oligosen iltivasından sonra heyeti umumiyesile çökerek aşağı inen geniş bir sahadır. O devirde burası da mücaviri olan dağlık sahanın yüksekte bulunan bir parçası idi. Sonradan vukua gelen genç kıvrım hareketlerinde cenubu şarkiden - şimali garbiye doğru uzanan mustatil bir saha halinde kendisini komşusu bulunan diğer dağlardan ayırdı ve aşağıya doğru inerek bu günkü irtifa farkını meydana getirdi. Bu vaziyet karşısında zihnimizi meşgul eden yegâne hadise muazzam çöküntünün hangi jeolojik devirde vukua geldiğini tesbit etmektir. Dağların Beyşehir alanına bakan iç kenarlarında dolaşırken kurşunî kalkerler içinde faylar, tabaka kıvrımları ve kayma mücella satırları tesbit edilir. Görünen bu gibi küçük erazi tipleri yükselmeden sonra vukua gelen bir alçalmayı ifade eder. kuvvetli bir ihtimalle, bu çöküntünün jeolojik teşekkül tarihini Oligosen

nihayeti kabul edebiliriz. Belki Oligoseni takibeden Miosen başlangıçlarında meydana geldiği de düşünülür. Fakat hiç bir zaman, bahsa mevzu çöküntünün bu devirlerden sonra vukua geldiği kabul edilemez. Yaptığım uzun araştırmalarda Beyşehir yüksek dağlarının hiç bir köşesinde, bakiye halinde bile olsun; Neojen tabakalarına tesadüf edemedim. Eğer bu çöküntü alanı Miosen devrinde mevcut olmayıpta civarı gibi yüksek dağlık bir sahayı işgal etseydi buralarda da Neojen tabakalarına tesadüf edemezdik. Demek Miosen başlangıcında burası çökmüş olmalı ki Neojen denizi alçak bir saha bularak teressübatını yapmış, Miosen ve Pliosen tabakalarını meydana getirebilmiş olsun. Aksi taktirde Neojen denizinde teşekkül etmiş olan bugünkü tabakalara Beyşehir civarında tesadüf edemezdik.

3 — Beyşehir Gölü, bu izahatımdan anlaşılıyor ki Miosen başlangıcında Beyşehir ikinciseviye düz alanı büyük bir iç denizinin dibini, yalçın dağ yamaçları ise o zamanki büyük denizin sahillerini teşkil etmekteydi. Halbuki bugün Beyşehir gölü vasi genişlik içinde küçücük bir köşeyi işgal etmektedir. Çöküntünün düz alanının büyük bir kısmı su seviyesinden yüksek bulunmakta, köylere ve buralarda yaşayan insanların tarlalarına zemin teşkil etmektedir. Geniş bir saha dahilinde gölün böyle küçük bir yer işgal etmesi meselesi üç suretle izah edilir.

A — İhtimal Miosen ve onu takip eden Pliosen devirlerinde, hatta Diliviumda, Bu saha fazla ratıptı. Kuvvetli akar sularla beslenen göl de o nisbette büyük ve tek mil alanı sularile örtüyordu. Sonraları iklim değişiklikleri oldu; kuraklık karşısında fazla su tabahhur etti ve göl de küçülmeğe başladı. Bu suretle eski iç deniz dibinin az derin olan yerleri sırasile su seviyesinin üzerine çıktı. Nihayet sular, alanın en derin bir çukurunda yer alarak bu günkü gölü meydana getirdi. Alanın geniş bir kısmı kendisini suların istilasından kurtardı ve bu günkü erazi vaziyetini aldı.

Neojenden sonra hiç bir erazi yükselme ve alçalması vukua gelmeden, yalnız iklim değişikliklerine dayanan, yani eskiden çok ratıp iken sonradan kurak olmasına istinat eden bu düşünce, ilk bakımda cazip görünmektedir. Hakikaten Beyşehir sahası Neojen ve dördüncü zamanın ilk devri olan Diluviumda fazla ratıptı. Bugün ise kurak bir iklim hakimdir.

Beyşehir gölü civarında oturanlar kuraklıktan şikâyet ederler. Yaz mevsiminin şiddetli sıcaklarında, Kanaldan en ufak bir istifade bile edilmediğini ileri sürerler. Bunu ispat için bir çok rakamlar vererek gölün bu günlerde bile çekildiğini anlatmışlardır. Bence, Diluviumdan sonra hakim olan bu kuraklık hiç şüphesiz gölün küçülmesine ve su miktarının azalmasına az çok tesir yapmıştır. Fakat hiç bir zaman gölün bugünkü vaziyetini almasına yalnız ve tek başına amil olamamıştır.

b — Gölün bu günkü teşekkülü için ikinci bir izah şu olabilir: Eski bir göl dibi olan, fakat bugün yüksek ve muazzam bir düzlük teşkil eden Beyşehir alanı yükselme suretile meydana gelebilir. Lâkin burada muayyen bir yükselme şeklinin kabul edilmesi zarurîdir. Ancak alanın bugün gölün bulunduğu tarafı sabit kalır. Buna mukabil diğer tarafları yükselirse, göl şimdiki şeklinde meydana gelebilir. Zira böyle bir yükselmede erazi gölün bulunduğu tarafa doğru bir meyil meydana eder. Yükselişe maruz kalmıyan köşe ise eski alçak seviyesini muhafaza ettiği için sular o alçak köşeye birikerek gölü meydana getirir.

Erazid yaptığım incelemelerden sonra, yukarıda izah ettiğim şekilde bir yükselişin bu günkü gölün teşekkülünde yalnız başına amil olmadığına kani oldum.

C — Üçüncü bir düşünceye göre Beyşehir gölü şu suretle meydana gelebildi: Eski göl dibi olan saha Pliosen sonra heyeti mecmuasile beraber ufki bir surette yükseldi. Bu harekette Miosen ve Pliosen tabaka-

ları ufkiyetini muhafaza etti. Yükselmeyi müteakip bu günkü Beyşehir gölü sahası ikinci bir çöküntüye maruz kaldı. Erazi de küçük bir saha seviyesini yeniden alçattı. Bu suretle meydana gelen boşluğa sular dolarak göl teşekkül etti.

Ben, izah ettiğim bu üç teşekkül tarzından hiç birinin yalnız başına bu günkü gölün teşekkülünde amil olduğunu kabul edemiyorum. Bu sahada dolaşırken Neojen tabakaları içinde faylara ve tabaka büklümlerine tesadüf ettim. Pliosen sonra vukua gelen bu hadise, bu günkü göl kısmının (C) de izah ettiğim şekilde ikinci bir defa çöküntüye maruz kalarak meydana geldiğini irae eder. Diğer taraftan tek mil erazinin şimali şarkiden cenubu garbiye doğru çok hafif bir meyle malik olduğunu tespit ettim. Bu müşahedeye istinaden de Pliosen tabakalarının teşekkülünden sonra erazinin heyeti mecmuasının yükseldiğini söyleyebilirim. Fakat bu hareket esnasında Beyşehir alanı (b) de izah ettiğim şekilde, göl tarafında bir betaet göstermiştir.

Hulâsa erazi [b] de olduğu gibi yükselmiş, fakat aynı zaman zarfında gölün bu gün bulunduğu taraf ikinci bir çöküntüye maruz kalmıştır. Hiç şüphesiz eski geniş gölün küçülmesinde az çok [a] da, izah ettiğim değişiklikler de büyük roller oynamıştır. Demek bugünkü göl [a,b,c] de izah ettiğim amillerin bir birine kaynaşarak müstereken meydana getirdikleri bir sahadır.

Beyşehir gölü ile 40 - 60 metre yüksekte bulunan ikinci seviye düz alanı Torusların şimali garbi temadileri olan dağlar istikametinde, yani Şimali garbiden - Cenubuşarkiye doğru uzunlamasına yattıklarını evvelce söylemiştim. Bu hususiyetinden dolayı Beyşehir sahasını Orografik bakımından Türkiyemizin Orta Toroslar erazi vahdettinden saymak biz coğrafyacılara için en doğru bir hareket olur.

11— Konya Düzlüğü
Aluviun tabakaları ile örtülü bulunan bu düz saha

morfolojik bakımdan Beyşehir benzemiyen hususiyetler gösterir. Düz ova üzerinde, Loras, Takkeli ve Sulutas dağlarının bulunduğu taraflara gidilirse Meramın arkasında birdenbire bir yamaç yükselir. Yamaca bakacak olursak, iki veya üç terassın burada yer aldığı görülür. Terassları teşkil eden Neojen tabakalarının nihayet uçları havaya doğru dikilmişlerdir. Bu vaziyet orada muhakkak surette bir çöküntünün vukua geldiğini bize ispat eder. Zira çöküntü sahalarında kırılan tabakalar aşağı doğru kayarken nihayet başlarını az çok yukarı doğru kaldırırlar. Bu vaziyete Konya düzlüğünün kenar yamaçlarının her tarafında sık sık rastlarız. Tespit edebildiği fay ve tabaka büklümleri, Konya düzlüğünün büyük bir çöküntü neticesi olarak meydana geldiğini bize bariz bir surette gösterir. Bu görüşüme ve daha bir çok araştırmalarımaya dayanarak Konyanın teşekkülü hakkında şöyle bir fikir yürütebilirim:

Üçüncü zamanın Oligosen devrinde, kurşunî kalkerlerin iltivaya başladıklarını evvelce söylemiştim. Bir çok antiklinal ve senklinallerin meydana geldiğini kayıt etmiştim. Üçüncü zamanın Oligosen devrini takip eden Miosende, büyük bir iç denizi, (Neojen denizi), Anadolumuzda bir çok alçak yerleri istila etti. Tekmil Konya düzlüğü de bir taraftan Toroslara, diğer taraftan Sultan, Dedegöl dağlarına, şimalde karadeniz dağlarına, şark tarafında ise Erciyasa kadar geniş bir saha Neojen denizi sularile örtülü idi. Yalnız Oligosen iltivasının Yüksek dağ zirvelerile daha evvel mevcut bulunan dağlar deniz içinde adaları teşkil ediyorlardı. Bütün Miosen ve onu takip eden Pliosen devirlerinde Konyanın gösterdiği bu manzara hemen hiç değişmeden devam etti. Bu iki uzun devrede Miosen ve Pliosen erazisi ka-

lın tabaklar halinde deniz dibinde meydana geldi. Nihayet Pliosen devri nihayellerinde veya dördüncü zamanın başlarında Konya ve civarının manzarası yavaş yavaş değişmeğe başladı, o zamana kadar deniz dibi olan Konya düzlüğü heyeti umumiyesile yükseldi. Sular yavaş yavaş yükselen sahadan aşağılara, büyük denizlere doğru akararak ortadan kayboldu. Dördüncü zamanın Diluvium başlarında Konya ve civarı hemen bugünkü şeklini aldı. Fakat o zaman henüz Konya, vasatî rakımı olan 1025 metre irtifai muhafaza edemiyordu. Düzlük bu günkü seviyesinden vasatî 250 - 300 metre daha yukarda bulunuyordu. Meramın veya Sillenin arkasında bulunan yüksek erazi ile aynı seviyede idi. Deniz istilâsından kendini kurtaran Konya düzlüğü uzun müddet bu seviyeyi muhafaza edemedi. Yeni bir çöküntüye maruz kaldı. 250-300 metre alçalarak bugünkü şekli ve rakımını aldı.

Düzlüğün hangi kenarına gidilirse gilsin orada çöküntü emareleri olan faylara, tabaka büklümlerine tesadüf edilir. Fakat bu sahanın hiç bir yerinde fay hatları ve tabaka büklüm istikametleri için müşterek bir cihet tayin edemeyiz. Bu müşahedelerim bana Konya çöküntüsünü, Beyşehir çöküntüsü gibi muntazam bir şekilde cereyan etmediğine işaret eder. Konya düzlüğü, iç Anadolumuzun her tarafında görüldüğü gibi karmakarışık, hiç bir Orografik istikamete tabi olmadan çökmüş bir saha olarak telakki edilir. Bu bakımdanda kendisini bariz bir surette Beyşehir çöküntüsünden ayırır. Böyle karışık ve istikameti tayin edilemeyen çöküntülerin meydana gelmesine sebep olarak jeoloğlar müttetik derinlerde bulunan ve eski devirlerde teşekkül etmiş sert, elastikiyetini tamamen kaybetmiş bir tabaka serisinin mevcudiyetini kabul ederler. Her hangi bir kıvrım hareketinde böyle bir erazi yükselirken tabakalar diğer elastikiyetini muhafaza eden suhur gibi iltiva edemez. Muhtelif yerlerinde gelişmiş güzel istikametlerde çatlayarak, parçalanarak büyük kütleler halinde yükselip veya alçalırlar. Zannıma göre iç

Anadolumuzda vukua gelen böyle intizamsız çöküntü-
re de derinlerde bulunan sert ve elastikiyetini kaybet-
miş eski tabakalar serisinin mevcudiyeti amil olmak-
tadır.

Ekseriya, kuvvetli iltiva ve bilhassa çöküntüye maruz
kalan sahaların kenarları kışır yüzünün en zayıf nokta-
larını teşkil eder. onun için buralarda Lav taşlarından
müteşekkil yüksek tepelere, volkan kıraterlerine ve tuf
yığınlarına tesadüf edilir. Bu gibi volkanik hadiselerin
muhtelif ve zengin tiplerini Konya düzlüğünde de gör-
mekteyiz.

III — Eşik arazi

Konya ve Beyşehir çöküntü sahalarının nasıl meydana
geldiklerini; birinin diğerinden hangi hususiyetlerle
ayrıldığını izah ettim. şimdi ikisi arasında kalan Eşik e-
razinin morfolojisine temas ediyorum. üzerinden Konya-
Beyşehir şosası geçen bu saha ilk bakışta insana teşek-
kül bakımından çok karışık bir yer olduğu zannını ve-
rir. Uzun zaman dolaşp ta yüksek dağları teşkil eden
Ala, Loras, Hakit, Elengrif? Kızılviran, Köstenik, Ge-
venni ve Ağlağan dağlarına, muhtelif yamaçlardan bir
kaç defa çıkılırsa meselenin görüldüğü kadar karışık
olmadığı anlaşılır. Esaslı araştırmalardan sonra eşik
eraziyi üç umumî kısımda hulasa edebiliriz.

1 — Yüksek dağlık kısım.

2 — Dağların eteğinde bulunan vasi ve dalgalı yük-
sek eşik erazi (Platforum)

3 — Eşik erazinin en alçak yerleri olan derey düz-
lükleri.

1 — Böyle bir erazi seviye dizisi aynı zamanda muh-
telif erazi tiplerinin teşekkülleri için yaş sırası da teşkil
eder. Zira en yüksek dağlarda erazinin en evvel veya
en eski teşekkül eden tiplerini görürüz. En genç teşek-

kül eden arazi şekillerine ise dereylerde tesadüf ederiz.
İkisi ortası bir zamanda meydana gelen erazi tiplerine-
de yüksek eşik erazi düzlüğü, zemin teşkil eder. Her
hangi bir yüksek tepeye çıkıp, yukarı tebeşir devri te-
şekkülâtından olan kurşunî kalkerlerden müteşekkil Ha-
kit, Maylas, Loras, Ala, Kızılviran dağlarına bakarsak
bakalım, hepsinin Garptan Şarka doğru uzunlamasına
yattıkları görülür. Bunlara yaklaşıp ta tabakaların duru-
munu tetkik edersek aynı istikamette olmadığı, Şimali
Garbiden - Cenubu Şarkiye doğru yattıkları müşahede
edilir. Dağların yamaçlarında faylarla tabaka bükümle-
rini tesbit ederiz. Bazı yerlerde yamaçlar dik duvarlar
manzarası gösterirler.

Dağların yüksek tepeleri hafif dalgalı düz satırlar
vaziyetindedir. Heyeti umumiyelerile hepsi yeknesak bir
manzara arzeder. Bazıları, dereylerin fazla yarıntısına
maruz kalarak tepeli bir karakter göstererek insanı en-
dişeye düşürür; Acaba bunlar teşekkül itibarıyla ötekiler-
den farklı bir hususiyete mi maliktirler diye, düşündürür.

Dağ tepelerine çıkıldığında dereyler tarafından fazla ya-
rıldıkları, uzaktan, diğerlerinden farklıymış gibi görün-
dükleri anlaşılır. Zirvelerde tesadüf ettiğimiz geniş düz
satırlar akar surların aşındırması neticesi olarak mey-
dana gelen düz itikâl satırlarıdır. Yamaçlar takip edi-
lerek dağ eteklerine inildiğinde bütün yüksekliklerin Ne-
ojen tabakalarile kuşatıldıkları görülür. Bu vaziyet bize
dağların Neojenden evvel mevcut bulduklarına şaha-
det eder. Bizi düşündüren mesele, acaba bunların üzer-
leri o zamanlar tamamen Neojen suları altındamıydı?
Yoksa Neojen denizi zamanında yüksek kısımlar, adalar
halinde miydi? Eğer sularla örtülü olsalardı tepelerdede
Neojen tabakaları bakiyelerine tesadüf edilmesi icabe-
derdi.

Bu dağların hiç bir yerinde, hatta en çukur sahasın-
da bile Neojen tabakalarından eser göremedim. Şu hal-

de Beyşehir civarının yüksek yerleri gibi evvelce saydığım Eşik erazi yüksek dağları da Neojen zamanında Adalar halinde idiler. Yalnız Orografik yatışları olan şark - garp istikametile kendilerini Toroslar vahdetinden, yeni Beyşehir dağlarından ayırmaktadırlar. Yamaçlarında tesadüf edilen Fay ve tabaka büklümleri bu adaların iltivadan sonra çöküntülere maruz kaldığını gösterir.

Eşik erazinin teşekkülü:

Buradaki ilk iltivanın Oligosende olduğu tabakaların yatışından anlaşılır. Bu zamandan itibaren dağlar itikâle maruz kalarak aşınmağa başladılar. Yüksekte oldukları için Neojen zamanında sular buralara kadar yükselemedi. Fakat Neojen denizi muhakkak dağların yarı beline kadar çıkmıştı. Aksi takdirde zirveler düz satırlar halinde teşekkül edemezdi. Zirvelerin deniz seviyesine olan irtifaları az olmalı ki dağlar dereyle fazla yarılamasınlar, daha ziyade düzlemesine bir itikâle maruz kalsınlar. Akar sular zirvelerde uzun zamanlar zarfında düz Platformlar vücuda getirdiler. Bu hadise seyrinde devam ederken ve henüz Neojen denizi mevcut iken, her hangi bir kıvrım hareketi vukua geldi.

Dağlık erazinin bir kısmı şarktan garba uzanan mustatiller vaziyetinde yükseldi, diğer kısmı ise aynı şekilde alçaldı. eski Toroslar iltivasına mensup olan bu kısım erazi yeni kıvrım hareketleriyle şeklini ve Orografik yatışını tamamen değiştirmiş oldu. Çöken kısımların üzerlerini Neojen suları istila etti. Fikrini isbat eden bir çok erazi tiplerine tesadüf ettim. Meselâ: bugünkü genç dereçilerin, Neojen tabakalarını sürükleyerek yer yer tekrar meydana çıkardıkları eski çöküntü parçalarına eşik erazide sık sık tesadüf ettim. Bunların yüksekte kalan parçaları gibi aynı tabaka yatışına ve aynı jeolojik bünyeye malik oldukları görülür. İkisi arasındaki fark, yukardakilerin Neojen tabakalarile örtülü olmadığı, aşağıdakilerin ise Neojenle örtülü bulunuşudur. Aynı vahdete ait bir parçanın yukar-

da, diğer bir parçasının aşağıda oluşu; ve bunlardan birinin Neojenle örtülü, diğerinin Neojenden mahrum oluşu, bilmem sizlere bu kanaatımı isbat edemez mi? Hulasa eşik erazinin Dağları tıpkı Beyşehir kısmında izah ettiğim Dağlar şeklinde, onlarla aynı devrede iltiva etti. Neojen devrinde bu Oligosen iltivası şeklini değiştirdi. Dağlar Orografik yatış istikameti olarak bu günkü şark - garp cihetini aldılar.

2 — Yüksek dağlık seviyenin altında bulunan eşik erazi (Platform), Dağlardan aşağı inince, gözün alabildiği kadar geniş ve dalgalı bir satırla karşılaşırız. Burası vasatı olarak 300 - 650 metre Konya düzlüğünden yukarda bulunur. Mezkûr Platformun en yüksek kısmını erazinin subölümü hattı teşkil eder. Su bölümü hattının en yüksek noktası da Sultan dağının cenubuna isabet eder. Eşik erazi subölümü hattından itibaren garpta Beyşehir, şarkta Konya düzlüğüne doğru bir meyil gösterir. Yani tek mil eşik erazi, en yüksek noktası subölümü hattı olmak üzere bir kubbe manzarası arzeder. Platformu teşkil eden Neojen tabakalarının yatışları erazinin meyline uygundur. Tekmil saha bir çok akar sularla aşınmış ve zamanla düzelmiştir. Bu sebeple Neojen suhur serisinin alt tabakalarını teşkil eden taşlar meydana çıkmıştır.

En fazla, eşik erazinin yüksek kısmı olan subölümü hattı tarafları aşındığından, orada Neojen taş serisinin en alt tabakaları olan Konglomeralara tesadüf edilir. Hattâ bazı yerlerde Neojen tabakaları tamamen aşındığından, yüksek dağların aşağıya çökmüş olan parçaları yukarı tebeşire ait kurşuni kalker satırları meydana çıkmıştır.

Böyle muhtelif taşların yer yer satırlar yüzünü teşkil etmesi eşik araziye mütenevvi ve karışık bir vaziyete sokar. Eşik erazinin yüzünü teşkil eden Suhurun renk, şalabet, kabili nufuz olup olmadıkları, hassaları başka başka olduğundan, eşik erazinin her köşesi farklı hususi-

yetler gösterir. Onun içindir ki Platform ilk bakışta insana karışık bir saba karakteri ibraz eder.

Bu müşahedelerime dayanarak eşik erazinin teşekülünü şöyle izah edebilirim: Bu gün büyük bir Plâtförm olan Eşik erazi, Neojen devrinde büyük bir iç denzinin dibini teşkil ediyordu. Neojenden sonra gelen Diluvium'da burası kendisini bir cami kubbesi gibi yükseltti. Eski deniz dibi ve bir birikinti sahasından, Konya - Beyşehir arasına gerilmiş bir itikal sahası meydana geldi. O zamandan bu güne kadar, erazi akar sularla aşınarak düzeldi ve bir Platform şeklini aldı. Konya düzlüğü de çökmeden evvel eşik erazi ile aynı seviyede idi. Fakat, evvelce söylediğim gibi, Konya düzlüğü kendisini eşik eraziden ayırarak daha aşağı bir seviyeye indi. İkisinin birbirinden ayrıldıkları yerde bundan evvel temas ettiğim gibi Fay terasları meydana geldi.

Bir Kubbe şeklinde yükselen eşik erazinin Orografik yatışı, yani uzunlamasına yatış mihveri şimali garbiden cenubu şarkiye doğrudur. Bu bakımdan kendisini Konya Coğrafi Vahdetinden ayırır, aynı Orografik yatışa malik olan Beyşehir erazi vahdetine iltihak eder.

3 — Eşik erazinin en alçak olan yerleri, derey düzlükleri:

Bu sahayı gösteren bir haritaya bakarsak, akar suların bir taraftan Konya düzlüğüne, diğer taraftan ise Beyşehir Gölüne döküldükleri görülür. Dereylerin kaynak aldıkları su bölümü hattı Kirligiret köyünün garbinden Hakit dağlarından başlar, cenbu şarki istikametinde uzanır, Aladağına doğru yükselir, oradan yine aşağı inerek aynı istikamette Kızılviran dağına ulaşır. Demek Subölümü hattı bütün eşik araziye şimaligarbiden Cenubu şarkiye doğru iki kısma ayırır. Bu suretle

ayrılan parçalardan biri üzerinde Sille ve Başara suları, diğeri üzerinde Sarıözü deresi yer almıştır.

Yine bir haritaya dikkat edersek akar sular istikametlerinin Subölümü hattına amut olmadıkları görülür. Bilakis Konya tarafında Sille ve Başara suları Şimaligarbiden-Cenubuşarkiye; Beyşehir tarafında ise Sarıözü şimalişarkiden - cenubugarbiye doğru akarlar. Bu üç ana dereyin tali kollarında aynı istikametini muhafaza ederler. Dereylerin bu vaziyetini göz önünde bulundurarak eşik erazinin yükseliş tarzına son bir defa daha temas etmek istiyorum. İhtimal eşik arazi ilk defa Sultan dağının cenup eteklerinde yükselmeye başladı. Ancak böyle bir vaziyette erazi meyil peyda etti. Bu suretle akar sular Subölümü hattının bir tarafında cenubugarbiye, diğer tarafta ise Cenubuşarkiye akabildiler. Aksi taktirde bu günkü akar sular Subölümü hattına amut olarak şarktan-garba veyahut garptan-şarka doğru akmaları icabederdi.

Ankara - 9 Mayıs - 1938

Ankara, Tarih, Dil, Coğrafya

Fakültesinde Doçent

Dr. Niyazi Çıtakoğlu

Mektubatı Mevlâna dolayısıyla

Kıymetli Kurunun 20/Eylül/937 tarihli sayısında (Konya ile ilgili iki esere dair) başlıklı bir yazı neşretmişdim. Bu yazı içinde demişdim ki:

Mektubatın 90,92,93 numaralı kısmında geçen (Âli Davud) tabiri üzerine naşirin verdiği malûmat ile Konya revüsünde geçen malûmat taban tabana birbirinin zıddıdır. Mektubat mukaddimesinde Doktor Feridun Nafiz bu Âli Davut tabirinin aynı ile Âli Selçuk olduğunu ileri sürmektedir. Bilhassa Mektubatın endeksinde (fahriâlidavud) diye bir madde koymuşlar ve bulunduğu sayfa numaralarını dizerek Arap harfleriyle (Hitabı Selâtinî Selçukiyye) demişlerdir. Selçukların cedleri içerisinde Davud bulunması bu kaydın ve iddianın haklı olacağını gösterir. Halbuki Konya mecmuasında neşredilen İbni Bibi tercemesinde (Sayı - 10) Gürcü hükümdarı Tamar hatunun Kılıç Arslana hitaben yazılmış bir mektubunun sureti vardır ki buna göre Ali Davud ve hanedâmdavudi tabiri Gürcistan saltanat ailesine mahsus bir unvan olması lazımgelir. Malûmdur ki bu mektupda Kırâliçe Kılıç Arslandan büyük oğlu Rükneddin Süleymanla evlenmesine müsaade reçaylemektedir. Nakil edeceğimiz şu satırlarda bu sarahatle görülmektedir. Kırâliçe Tamar deyor ki:

“O eşki onun belinden gelecek oğul bu memlekete varis olsun, devletin temelini korusun ve saltanatı yıpranmadan saklasın, yenilesin, bu suretle ailei davudiyenin adını ebedileşdiresin..”

Bu yazım üzerine Konya işe müdahale etmiş, daha sonra bugün bahis mevzuu olan yazı yine orada intişar eylemiştir. Münakaşanın bar'î ve müsebbibi ben olduğum için gene ilgilendim. Bu sefer sayın Ekekonu tevsit ediyorum.

Sayın Doktorun Konya mecmuasına vermiş olduğu cevap bizi tereddütten kurtaracağına bir sürü tereddüt ve şüpheler karşısında bırakıyor. Konyayı iyice hırpalayan cevap müevvelen bizi tasdik eder gibidir. İşte Konyada neşrolunan cevabın bir kısmı:

(Mevlâna Selçuk hükümdarlarına hitap ederken (fahriâlidavud), bir yerde dahi (Taciâlidavud) buyuruyorlar. Münakkit mektupların hiç bir yerinde yazılı olmayan mefharî âlidavut kelimesini türetmiş. Bilindiği üzere büyük Alâeddin kayseride tesemmüm ederek öldü. Babası yerine selçuk tahtına oturan oğlu ikinci Giyaseddin Keyhüsrev 634 ve 635 yılında Gürcü melikesinin kızı Tamarla evlendi. Prenses Tamarın bababası Tuğrul şahın ikinci oğlu Davud olmalıdır. İbni bibi Gürcü melikesinin ağzından yazdığı ibarede Davut sözünü kaydediyor. (Bakınız M. Selçukname C. 3. sayfa 144 satır 18 ve 19) Prenses Tamarın babası Davudun müslüman kaldığı ve böyle öldüğü muhakkaktır.

Zira eğer o tanassur etse idi Gürcü müverrihleri ve vele ile dünyaya ilân etmezler mi idi. onların ileri sürmediği bir iddiayı Cumhuriyet gazetesi sütunlarında İsmail Habip imzasıyla birisi yazdı. Hasis dünya saltanatı için dinini değiştirmek her millet ve mezhepde menfurdur. Selçuki müdekkik ve mütercimlerinin bu hadise müvacehesinde sükûtları tarihî bir hadise kalacaktır. İkinci Keyhüsrev'in diğer ayrı iki kadından birer oğlu vardı. Bilâhara ikinci İzzeddin Keykâvus, dördüncü Kılıç Arslan adlarını alan bu iki şehzadeden başka Pirenses Tamar'dan bir oğlu, ikinci Alâeddin Keykubad ve Müniddin Pervaneye gelin edilen Gürcü Hatun doğmuştur. Aziz doktorun verdiği cevapda bu maddeye aid olanı bu sa-

tırlardır. Biz bu satırlar karşısında eskiden daha fazla müşkülle karşılaşırız. Malumdur ki: Selçuknamede geçtiğini söylediğimiz mektup ikinci Kılıç Arslana hitaben yazılmış ve büyük oğlu Rükneddin Süleymanla izdivacına müsadeleri istirham olunmuş idi. Kılıç Arslanın vefatı 588 olduğuna ve hatta 600 küsur yılında vefat eden oğlu Rükneddin Süleyman da ölünceye kadar bu izdivaç aleyhinde bulunduğu ve hatta bunu kendi hanedanına bir hakaret telakki ederek Gürcistana ilanı harp bile ettiğine vakıfız. Selçukların dönürlüğü meselesi İbni Esirin 620 senesi vakaları içerisinde geçtiğine göre bundan pek az önce olması lazımgelir.

Doktorun (adı Davud olmalıdır) temennisini de aynıle kabul edersek bile daha bu Davudun doğmadığı bir zamanda babasının büyük kardaşıyla evlenmek isteyen Gürcü Kraliçesinin, Kılıç Arslana yazdığı bir mektupda kendi ailesine, Tuğrulşahın atide doğacak ve gürcü kızı ile evlenecek oğlundan doğacak çocuklara verilecek bir unvanı bu kadar önce keşif etmek ve kullanmak muhaldir. burada akli ve mantiki ve riyazi bir ademî imkân vardır. Sonra benim bu meseleye ikinci bir cihetden de müdahale etmeye hakkım vardır. bir tarih öğretmeni olmakiğim dolayısıyla o tarihi günahdan da teberri etmek isteyorum. Tuğrulşahın oğlunun tanassuru meselesinin işaası İsmail Habibe aid olmayıp yegâne mesulünün İbni Esir olduğunu göstermeye lüzum görüyorum. İbni Esirin bahsettiğim cild ve sayfadan 620 senesi vakaları arasında (görülmemiş bir hadise) başlığı ile şu fasıl vardır:

"Gürcü memleketi Hükümdar ailesi içinde bir kadından başkası kalmamıştı. Saltanat kendisine tevcih edildi. Ve işe başladı. Başarı ile Saltanat umurunu yürütüyordu. Devlet uluları icabında kendisine niyabet edecek bir erkekle kendisini evlendirmek arzusuna düştüler. Elverişli bir erkek bulunamadı. O sıralarda Erzenirum hakimî Selçuklardan Kılınc Aarslan oğlu Tuğrul Şah idi.

Yetişken bir oğlu vardı. Oğluna Kraliçeyi istedi. Gürcüler buna razı olmadılar. Hıristiyan bir memleketi bir müslümanın eline nasıl bırakırız deyerek red eydiler. Tuğrul Şah bukez bir daha müracaat eyledi. Benim oğlum tanassur da edebilir dedi. Bunun üzerine Gürcüler izdivaca muvafakat eylediler. Tuğrul Şah oğluna tanassur etmesini emir etti. O da nasraniyyeti kabul ederek Gürcistana gitti. Ve evlendiler. Bir zaman orada saltanat sürdü. Zevcesi kraliçenin kölesiyle seviştiğini hissediyordu. Ancak ses çıkaramayordu. Bir gün saraya geldi, karısının kölesiyle bir döşekte yattığını gördü. bu kez tahammül edemeyerek hiddetle buna razı olamam deyince kraliçe sen bilirsin deyince ve kendisini aniye göndererek orada tevkif ettiriyor.

İşte bu zamanda yaşamakta olan büyük tarihci tarihi kâmilinde vakayı böyle rivayet etmektedir. Günah selçuk müverrih ve mütercimlerinden kalkıyor demek. görülüyor ki bütün iddialar metinlerle çarpışmaktadır. Muhterem Doktor me hazlerin satırlarını bile ibare arasında gösterdikleri halde bu tezdaları ne için yapıyor bilinenmez. Her halde kitabları endeksinden okuyorlar. Doktorun yazısındaki başka maddelerle bizim ilimiz yokdur. Onlara da alâkadarlar cevap versinler.

M. Arpaç

BOZKIR MADENLERİNİN ZENGİNLİĞİNİ GÖSTEREN YENİ BİR VESİKA

İBRAHİM HAKKI KONYALI

Celâl Bayar hükümeti iktisadî kalkınma hamlelerini hazırlarken şimdiye kadar toprak altında uyuyan servetlerimizin uyandırılmasını ve dünya pazarlarına arz edilmesini de programının başına koydu.

Konya ve çevresi maden itibarile yurdun en zengin bir köşesidir. Tarihin muhtelif çağlarında bu madenlerden büyük istifadeler temin edilmiştir. İstanbul ve Ankara gazetelerine akseden haberlerden ve Konyada çıkan gazetelerden öğreniyoruz ki Konyada maden işleri de şu faaliyetiyle beraber at başı gidiyor. Madenin yurda refah getirecek bir servet olduğunu anlayan memurlarımız ve köylülerimiz boş durmuyorlar, ellerine geçen her taşı tetkik ediyorlar, maden araştırıyorlar. Bu temiz ve asil alâka Beyşehir havalisinde zengin Demir madenleri bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

İstanbulda Top kapu Sarayı ve Baş Vekâlet arşiv dairelerinde bulunan bir çok vesikalara dayanarak buralarda zengin madenler bulunduğunu Ekekon ve Konya mecmuasında neşrettiğim yazılarda göstermiştim.

Konya toprakları altında muattal kalan servetlerimizin tahminden çok zengin olduğunu gösteren yeni bir vesika daha buldum. Bu; Abdulhamid 1. tarafından tamam şeklinde hazırlanan bir hükümle bu hükme esas olan darphane Nazırı Yusuf tarafından Sadrazama sunulan bir takrirden ibarettir. Bozkır madeninde günde

on beş fırınlık cevher işlemenin mümkün olduğunu gösteren bu vesikayı aynen veriyorum:

İstanbul Başvekâlet arşivi

darphane kısmı. 2084

"Bundan akdemce fethü küşad olunan Bozkır madeninde mevcut ve bir taraftan mağaralardan hasıl olan Cevher külliyyetli ve on beş fırın imaline vafi ve mütehammil iken madeni mezbur madenciyanı ve merbut olan kazaları ahalilerinden bazı kimesneler madeni mezburda üç fırından ziyade imâline mümaneat etmekle fimaba't kimesneler tarafından vechen minelvücüh müdahale ve taarruz olunmayıp iktiza eden purüstaf ameleleri vaktü zamaniyle derünü madene celb ve beher yevm on beş fırın maden imaline ikdam ve mümaneat eder olursa Zecrü men olunup icrayı tedibi için isim ve şühreyle Der Aliyeye ilâm olunmasını havi madeni mezbur emini dergâhı âli kapucu başlarından elhaç Hasan ağa ve madenciyan ve merbut olan kazaların Kuzat ve iş erlerine hitaben katiyyül müfâd bir kıta emri âli ısdar buyurulmak babında emrû ferman hazreti menlehülemrindir.,,"

Bunun üstün de (iktizasına göre emri tesvid olunur) havalesi vardır.

Hazırlanan hüküm de bu vesikaya bağlıdır. onu da aynen aşağıya naklediyorum:

"Bozkır madenine merbut kazaların kuzat ve nüvvab ve a'yanı vilâyet ve işerlerine ve dergâhı muallam kapucu başlarından olup hâlen Bozkır maden emini Elhac Hasan dame mecdühûye hüküm ki;

Hâlen Darphaneî âmirem nazırı Yusuf dâmemecdühûnun verdiği takriri mefhumunda bundan akdemce fethüküşat olunan Bozkır madeninde elyevm mevcut ve bir taraftan mağaralardan hasıl olan Cevher külliyyetli olmaktan naşi on beş fırın imaline vafi ve mütehammil iken madeni mezbur madenciyanı ve merbut olan kazalar ahalilerinden bazı kimesneler madeni mezburun üç fırından ziyade imâline mümaneat etmelerile fimabat kimesne tarafından vechenminelvücüh müdahale ve taarruz olunmayıp iktiza eden Pürusat amelelerini vaktü zamaniyle derünü madene celp

ve beher yevm on beş fırın imaline ikdam ve ihtimam ve mümadeat ederi lursa zecrû men olunup lâzım gelen tediplerini icra için isim ve şühretleriyle Der Aliyeye ilâm olunması için emrişerifim sudurunu inha ve istida olduğuna binaen iktizasına göre tanzimini fermanım olmağın emri âlişânım ısdar ve [...] ile irsal olunmuştur. (1) İmdi vusulünde sen ki madeni mezbur emini mumaileyhsin madeni mezbur mağaralarından hasil olan Cevher külliyyetli olduğuna binaen on beş fırın imaline mütehammil iken madenciyan ve merbut kazalar ahalilerinden bazılarının kemali melanetlerinden naşi üç fırından ziyade imal ettirilmemek dolayısıyla mümaneat kaydında olmaların mümaneat ve muhalofetleri men ve zecr olunarak def ve ref ile on beş fırın imaline kemali sayü gayret ve inadlarına ve ifsadlığa âlet olanlar her kimler olur ise olsun tedibatı lâyikaları icra için isim ve şühretleriyle deraliyeme arzû inhaya mübaderet eyliyesin. Ve siz ki kuzat ve nüvvab ve âyan ve iş erlerisiz. Sizler dahi mucibi emri şerifimle amelü hareket eylemeniz babında fermanı âlişânım sadır olmuştur. 20-C-1202

Hükümün altında da yazıldığı daireyi gösteren şu [Muhasebeden yazılmıştır] cümlesi vardır.

[1] Hükümü götürececek memurun ismi sonradan yazılacağı yeri açık bırakılmıştır.

Böyle bir madeni mezbur kazaların kuzat ve nüvvab ve âyan vilyet ve işlerine ve dergâhı müslim kaşu başlarından olup kuzat bözkü maden emini Elibaş Hâlen Darphanesi âmiri emrin nazırı Yusuf Hâmemoğluğundan verdiği takrirî methumunda bundan akdemce teftihkâşat olunsa bözkü madeninde eylevüm mevud ve bir taraftan mağaralarından hasil olan Cevher külliyyetli olmaktadır naşi on beş fırın imaline vâfi ve mütehammil iken tarademi mezbur madenciyanı ve merbut olan kazalar âlişânından baki ki meanele madeni mezburun üç fırından ziyade imaline mümaneat etmelerile fâsıhat kâimense taraftından veçherminen vücdü müdabale ve tararur olunmasıyla iktiza eden Pânuat amelelerini vaktü zamanıyla derhûn madene celpe

bulunmak için projeksiyon köllüğü ile edecektir. Avatur-
yaban getirtilen ve bir tarafı Mimar Vâlii Mehmed Ali
paşa tarafından açılan Gülek madeni mühendisliğinde
bulunmuş ve arşiv vesikalarından görüldüğü gibi Poloni
taminde bir maden mütehasssısınun gövde budulu Osmanlı
imparatorluğunun Rumeli ve Anadolu taraflarından biri-
neo bilimsel madenlerdeki taktikler yapışın
görünür. Fakat bu taktiklerin gösteren rapor ve

Yurddaki Madenleri Gösteren iki mühim vesika

İBRAHİM HAKKI KONYALI

Bu gün postanın getirdiği (Ekekon) da Beyşehirin Manastır köyünde eskiden işletilirken terk edilmiş zengin bir demir madeni bulunduğu haberini okudum. Pek yakında Konyaya bolluk ve umran getirecek olan maden faaliyetimizin bu ilk müjdelerini alırken sevinmemek mümkünmüdür. Yer altı servetlerimiz işlemeye çıktığı gün binlerce hemşehrimiz buralarda iş ve ekmek bulacaklar, bu günkü sıkıntılı vaziyetten kurtulacaklardır.

Hükümün bilhassa iktisadî sahalardaki azimli ve programlı yürüyüşü bize beklediğimiz iyi günlerin yarın kadar yakın olduğu kanaatini vermektedir.

Osmanlı imparatorluğunun çöküntü ve inhilâl devirlerinde bilhassa ikinci Mahmud ve Abdülmecid zamanlarında Nemseden maden mütehasssısları getirtilerek Rumeli ve Anadolu'daki madenlerimiz tetkik ettirilmiş ve yeni madenler bulunarak işletilmeye açılması için kararlar alınmıştır. Başvekâlet arşivi dairesinde bulunduğum iki vesika bu kararların fiil haline gelmiş bazı safhalarını göstermektedir. Maden işlerine iktisadî kalkınma programının başında yer verdiğimiz şu günlerde bu vesikaların çok büyük kıymetleri vardır. Maden tetkik ve araştırma Enstitüsünün faaliyetini kolaylaştırmak ve ay-

dınlatmak için projöktör rölünü ifa edecektir. Avusturyadan getirtilen ve bir aralık Mısır Valisi Mehmed Ali paşa tarafından açılan Gülek madeni mühendisliğinde bulunduğunu da arşiv vesikalarından öğrendiğimiz Polini isminde bir maden mütehasısının geniş hudutlu Osmanlı imparatorluğunun Rumeli ve Anadolu taraflarından bilinen bilinmeyen madenlerhakkında tetkikler yaptığını görüyoruz. Fakat bu tetkikatını gösteren raporu sene-lerdenberi aradığım halde henüz İstanbul arşivlerinde bulamadım. Madencilik tarihimiz kadar ve belki daha fazla yeni çalışmalarımızda işimize yarayacak olan bu raporu bulur bulmaz yine bu sütunlarda neşredeceğim. Şimdi bu fevkalâde mühim vesikaları okuyalım:

İstanbul Başvekâlet arşivi

Darbhane kısmı Nu. 2066

Zikrolunan maadinin buldukları mahallerde vaki Müşiran ve Vüzerayı izam iclalehüm ve Ferikler ve Mirimiranıkiram dametmealihim ve kuzat ve müvabe zide fazlühüme ve mütesellimin ve voyvodagan ve ayan ve vücuhu memleket ve bilcümle iş erlerine:

Darbhanei amirem canibinden idare olunmakta olan maadini hümayûnu şahanem hasılatından refte refte tedennisi cihetile bu hususu vacibül'itina'nın hüsnü nizama rabt ve tevsikile hasılatı maadini hümayûnumun tevfir ve teksiri vesailinin istikmali farizadan olduğuna mebni bundan akdem muktezai iradei siniyei mülûkânem üzere Bec tarafından dersaadetime celb olunmuş olan Polini nam madenci mühendisi geçen sene Ergani ve Keban ve Gümüşhane vesair ol civarda olan maadini hümayûnumun hüsnü nizamatı esbabının istihsaline teşebbüs kılınmış ise de Anadolu tarafında Biğa Sancağında vaki Balye ve Ünye madenleriyle Mihaliç ve Bandırmada kâin kömür hurucu maznun olan ve Rumelide kâin Nevrekop ve Bosna taraflarında Altın ve Sim madenleri zuhuru istihbar olunan mahallerin ve Selânik Sancağında vaki Sidre Kabsi madeni ötedenberi emanet veçhile ve Karatova

madeni maktuğ suretile ihale olunmakta ise de hasılat vakıalarının kemmiyeti lâyıkıyla bilinemediğinden bunların dahi gereği gibi muayene ve tetkikile badehû icrayı iktizalarına bakılması lâzımgelerek bu madde zimninde mühendisi Mersum bu defa darbhanei âmirem canibinden yanına mahsusî memur terfikile izam kılınacağından bahsile maadini mezkûrenin muayenesi hususuna mümanaat olunmayarak muaveneti icabiyenin icrası babına siz ki Müşiran ve Veziran ve Vüzerai izam ve Ferikler ve Mirimiran ve Kuzat ve nüvvab'ı sairî Mumaileyhimsiz size hitaben emrişerifim suduru halâ Darbhanei amire Müşiri Sadakatsemirim Esseyid Mehmet Habib Paşa İclalehû tarafından batakrir ifade ve inba olunmuş ve olveçhile icrasına iradei seniyya mülûkâlem teallûkile olbada emri hümayûnu şevketmakruni şehriyaranem sanihapiy-rayi sudur olmuşolmağla veçhi meşruh üzere amelü hareket ve ikdam ve mübaderet eylemeniz fermanım olmağın tenbihen ve ihtimamen işbu emrişerifim ısdar ve irsal olunmuştur.

Mühendisi mersum memuru mümuileyh refakatiyle ziri hükûmet ve idarenizde kâin mahallere ledelvürud salifüzzikir maadini hümayunum ile sair maaden zuhuru maznun olan yerlerin muayene ve tetkiki maslahatında hiç bir taraftan kendisine bir gûna mümaneat ve müdahale vukua gelmiyerek tarafınızdan her halde muaveneti lâzimenin icrası hususuna bilittifak ziyade mezidi ihtimam ve dikkat eylemeniz iradeiseniyyem muktazasından idügi malûmunuz oldukta berminvali muharrer amelü hareketle infazü emri fermanı mülûkâneme bilittihaz itina ve gayret ve hilafı vaz'u halet vukua gelmemesine sarfı reviyet eylemeniz babında. -Evasiti Safer sene 1854-

İstanbul Baş Vekâlet arşivi darbhane kısmı No. 1242

Seadetlû, Meveddetlû Mekremetlû, Sütüdeşiyem Sultanım Hazretleri

"Leffen tesyir kılınan bir kıta emirnamei samii cenabı vekâletpenâhi müfadmünifinden malûmu seadetleri bu-

yurulacağı veçhile Marmaris ve İçil ve Alaiye Cibalinde vücudu rivayet ve işar olunan ve bundan başka oralarda maznun olup Hafr ve ihraç ve imali muktazayı iradei seniyyei mülükânenen olan kömür ve demir madenlerinin hafr ve zahire ihracı zımında darbhanei âmirede bulunan maden mühendisi M. Polini tayin ve mesfurun yanına kavvasını muhibbiden İbrahim Etem kavvas terfik olunmuş ve mersum ile bir nefer uşağının gidip gelinciye kadar esnayı rahde ve gerek mahallinde vukubulacak me'kûlat beha ve sair kâffeî mesarifi kavvası merkum marifetile sarf ve ita olunmak üzere mesarifi merkumeye mehsuben itası tensip olunan on iki bin kuruşun nisfî maliye hazinesinden peşinen bu tarafta ita olunmuş ve nisfî diğerinin İçil Sancağı emvalinden itası tensip ve olbapta Rodos kaymakamile Alâiye mühassılına mahsusan evamirnamei samiye tastir ve savbi muhibbiden dahi tahrirat tersib kılınmış olmağla zati şerifleri dahi bermucibi emirnamei sami mezkûr madenlerle ziriidareî seadetlerinde olan mahallerde daha sair maznun olan yerler var ise onların dahi bittahkik kâmilen memurini merkumeye iraesile suretihafr ve isali hususlarında hiç kimesne tarafından bir gûna mumaneat ve uygunsuzluk vukua getirilmiyerek her halde muaveneti icabiyenin kâmilen icrasına sarfı makdiret ve memurini merkumenin mesarifi vâkıraları için maliye hazinesinden ita olunan altı bin kuruştan başka İçil Sancağı emvalinden; yedinden memhur sened ahzile kavvası merkuma altı bin kuruş ita ve senedi mezkûrun butarafa isrası ile meblağı mezbur hangi senenin ve ne makule malinden verilür ise keyfiyetin inhasına himmet buyurmaları siyakında nemikayı mahsusa tahrir ve tesyir kılındı. 11/R/1262 Mühür

Esseyid Abdürrahman Nafiz

BOZKIR ALTIN MADENİ BULGAR DAGIN. DAN DAHA ZENGİNDİR

İbrahim Hakkı Konyalı

Ulu önder Atatürkün emirleriyle hükümet üç senelik bir maden porgirami tesbit etti. Ben üç, dört senedenberi İstanbul hazinesi evrakında ve Topkapu sarayında madenlerimiz hakkında incelemeler yapıyorum. Tabiatın büyük bir cümertlikle küçük Asyaya serptiği muhtelif madenlerin uzak ve yakın tarihdeki faaliyetlerini tesbit ettim. Bunların işletilmesinin ekonomik kalkınma bakımından büyük bir ehemmiyeti olduğuna kanidim.

Hayata gözlerini yalnız iyiyi ve doğruyu görmek için açan Atatürk son nutuklariyle yurdun iktisadiyatına yeni bir hız verirken madenlerimizi de gördü ve derhâl faaliyete geçilmesini emretti. Celâl Bayer hükümeti de bu yüksek işarete uydu ve meden mesaimizi dört biranj halinde tesbit etti. Kömür, Demir, Bakır,

Altın ve Gümüşlü Kurşun madenlerimizin bir kısmı işlemeğe açıldı, bir kısmının da açılma hazırlığına başlandı. Ben bu yazımda Kömür, Demir ve Bakır madenlerimizden bahsetmeyeceğim. Yalnız Altın ve Kurşunlu Gümüş madenlerimize kısaca temas edeceğim.

Maden tetkik ve arama enstitüsü iki senelik yorucu ve ciddi bir mesaiden sonra Bulgar dağında (250) milyon kiloluk bir cevher buldu. Bu cevherde yüzde yedi Kurşun, tonda 250 grım Gümüş ve 11 grım Altın bulunmuştur. Bulgar dağında yapılacak tesisatla günde 150 ton ham cevher işlenebilecektir. Keban madeninde kurulacak tesisat ise günde (50) ton cevheri ayırabilecektir. Bu medenlerimiz işlemeğe başlayınca (25) bin yurttaş iş bulabileceği gibi taşrayada

her sene (14)milyon liralık maden çıkarabileceğiz.

Maden tetkik ve arama enstitüsü yeni faaliyet programını hazırlarken sinesinde Bulgar dağdakinden daha zengin Altın madeni saklayan Bozkır topraklarını da programına idhâl etmesini istiyeceğim.

Baş Vekâlete bağlı İstanbul evrak hazinesinde 238 darphane numarasında kayıtlı, (28) sayfa tutan bir vesikadan üçüncü Selim zamanında Bozkırda çok zengin bir Altın medeninini işletildiğini öğreniyoruz. Bozkırda Gümüşlü Kurşun madenleri de çok verimlidir.

Bozkır maden emniyeti 1204 H ve 1789 M yıllarınca Bozkır, Gücüktebir, Belviran, Seydişehir ve Kireli kazalarından müteşekkil idi. Maden emini de dergâhi âli kapucu başlarından Hacı Hasan ağa idi.

Bu beş kazadan Seydi şehirle Kireli maden emini istemeyenler, diğer üç kaza da eminden çok memnun görünüyorlardı. Memnun ve gayri memnun taraflar İstanbul'a ayrı ayrı heyetler göndermişler, Sadrazama arzı-haller ve mahzaralar vermişlerdi. İşte bu istidalar, ilgili muhtelif devlet dairelerinden ve darphane-den yazılan derkenarlarla büyük

bir tumar halini almıştır. Bu kayıtlardan o vakitki Bozkır maden faaliyetini bütün teferrüatıyla öğrenebiliriz.

Ben bu tomardan darphane nazırı Yusuf ağanın Bozkırda bulunan çok zengin bir altın madeni hakkındaki derkenarını aşağıya alacağım. Bu derkenarda Bozkırda yeni bulunan mağaralardan tam 240 fırınlık cevher çıkarıldığı ve bu cevherden de iki numunenin darphanede tahlil edildiği anlaşılmaktadır. Bu numunelerden birisinin yüz dirheminde sekiz dirhem, beş kırat ve bir buğday, diğerinin yüz dirheminde de on üç buçuk dirhem beş kırat ve bir buğday altın bulunduğu tesbit edilmiştir. Aşağı yukarı eski hesaplara bir okkada 54 dirhem Altın çıkmış demektir ki bugün Bulgar dağında bulunan Altın madeninden çok zengindir.

Seadetli darphanei âmire nazırı ağa hazretleri Bozkır madenin küşadındanberi mukassatan itasına taahhüt olunan mebla mezburdan ne miktarı tahsil ve teslimi darphanei âmire olmuştur. İlâm buyuralar.

XXX

Arzı bendeleridir ki: bundan akdem Bozkır madenciyanı zimmeti olan on dokuz bin beşyüz

seksen üç kuruş için Bozkır ve Seydişehir ve Belviran ehali teahhüt ve mukassat aneda olunmak üzere verdikleri temessükleri mukayyet olup zimmeti mezburdan altı bin yediyüz elli kuruş teslim olunmakla hâlen meden emini Hüseyin ağanın uhdesine sermaye kayıt olunmuştur. Emini mumaileyhin peyder pey numuneleri varit ve bu esnada müceddeden zuhureden mağraların cevherinden olmak üzere elyevm 240 fırınlık miktarı cevher mevcut olduğu inhasıyla bu defa dahi bir kaç kit'a numunesi gelüp darphanei âmirede çaşni tutuldukdaki bir numunesinden beşer yüz dirhemde sekiz dirhem beş kırat üç buğday altın zuhur

ve bir numunesinden dahi on üç buçuk dirhem beş kırat bir buğday altın zuhur etmekle bu günâ çaşni meadini sairede zuhur etmemiştir. Bu surette itibare şayan bir maden olur zannolunduğu ve bu defa eğerçi maden emini mumaileyhin şu haline Seydi şehir ve Kireli ahalesinin arzı mahzar ve ilâmâtı olup lâkin nefsi Bozkır ve etraf kaza ehalesinin emini mumaileyhin hakkında hüsnühâlini mübeyyin arzve mahzar ve ilâmâtı varit olup ve babîliye arzı takdim olunduğu malûmu devletleri buyuruldukdaki emrû ferman devletlü, inâyetlü sultanım hazretlerindir.

14-Safer 1204

Möhür

ABDÜHÜ YUSUF

BÜYÜK NİMAR SİNAN HAKKINDA NOTLAR

Bu yılki Sinan günü için gazete ve mecmualarda yazılan yazıların bir çoğunu okudum. Bir çok basit malûmatın bile ihmal edilmiş ve edilmekte hulunmuş olduğunu gördüm. Bu noktalar üzerinde durarak bildiklerimi Konya mecmuasında yazmayı faydalı buldum.

1 — Sinanın babasının haki ki adı Abdülmennan olduğunu iddia etmeyenler pek azdır. Bütün yeniçerilerin baba adları gibi Sinanın baba ismi da takmadır. Umumiyetle baba adları abduallahdır. Nasilki Sinanın da çekmece köprüsü üzerindeki kitabede babaşı Abdullah olarak mahkukdur. Abdülmennan abduallah demektir. Sinan ile hemahenk olsun diye Abdülmennan denilmiştir. Bunu iyi anlatmak için bir yeniçeri hakkında tutulmuş resmî bir kaydı örnek alalım; Bu yeniçeri Sivaslıdır. Sivasın

kepenek mahallesindedir. Kendisi devşirme olarak İstanbula götürülmüş, büyümüş yeniçeri olmuş, kendisi Hüsrev bey adını taşımaktadır. Şüphesiz bu ismi ocakda almışdı. Hüsrev bey kardeşleriyle alâkasını kesmemiştir. Kendisine aid bir mülkü kardaşına bağışlamış ve bu sicille geçirilmiştir. Her ikisinin babası Çakmakdır. Babaları Çakmak gayri müslim olarak öldüğünden Çakmak adı kâfir adıdır, Kâfir olan kardaşı veledi çakmak diye kayda geçiyor. Kendisi ibni abduallah oluyor. [1] İhtimalki Sinanın babası iddia edi diği gibi

[1] Mülga Sivas Mahkemei şeriyesinin 996 yılı defterinde aynı ile şu kayd vardır. (Vechi tahririsicil budurki Hüsrev bey bin abduallah meclisi şeride ikrar ve takrir kelâm edüp müteveffa babam Çakmağın. ..ilh)

doğan adında birisi idi. Ancak Sinan Müslüman olduğundan kendisine ibni abduallah deniyor. Kardaşları müslüman olmazdan önce veled doğan idiler. Müslüman olunca onlarda ibni abduallah oldular. Sinanın öz adı göbek adı vafiz adı Sinan idi sınıyorum. Sinan kelimesi bir anadolulu kelimesidir. Sahabeden Anadolu lu Suhaybi rumide Sinan oğlu idi. bir çok hiristiyanların hiristiyan oldukları halde Sinan ismi taşıdıkları görülür?

Ankara mülga Mahkemei şeriyesine aid defterlerden 996 senesine aid defterde şöyle bir kayd görüyoruz. Dursun adında bir ermeninin iki oğlu vardır. ikisi de ermeni mezhebindedir. Birisinin adı Sinan, diğerinin adı Asvadordır. Kayseride 1033 senesine aid defterde şu kayd vardır. Kayserinin sayacı mahallesi sakinelere Kaya binti Sinan nam nasraniye.

Ankaranın 997 senesi sicilinde şu kayda rast geliyoruz. Halâ cenabi paşa evkafı mütevellisi olan Davud çelebi meclisi şeride Nalband oğlu Sinan nam Samsuncu başı Hızır ağa canibinden vekil olarak Mehmet ikdem mezburun zimmetinde beş yüz akça vardı. Halâ alup kabz eyledim deyicek mezbur sinan talebiyle kayd olundu.

Görülüyorki Sinan ismi gayri müslimlerde de pek çokdur. Böyle isimler ya ufak bir tadil ile veya aynen bırakılırdı. Arap isimleri arasında benzerleri gibi yaşadılıyordu. Nasilki Tarık bin ziyadin adı tevarik denilen ke-limenin nüfredi idi. Araplar onu tarık yaptılar.

2 — Sinanın hiristiyanlığı meselesi. Sinanın hiristiyanlığı meselesi onun Türklüğü meselesidir.

Sinanın köyünden devşirme olarak alındığı tarih Sultan selimin culusundan sonra olduğuna göre asgari tarihi 918 olabilir. Bundan altmış küsur sene sonra komşu köylerinden birisine aid bir devşirme muamelesi kaydını okuyalım. Okuduktan sonra bu köy halkının milliyetini tesbit edelim:

(Mezburun oldurki 981 ralesi sakinelere Kaya binti Sinan nam nasraniye. oğlanı olan sayacı bin şehri, balı bin ayayorgi ve timur bin sevindik nam üç nefer kimselelerin baş libasları alındı deyu Samsuncu başı Hızır ağa canibinden vekil olarak Mehmet ikdem mezburun zimmetinde beş yüz akça vardı. Halâ alup kabz eyledim deyicek mezbur sinan talebiyle kayd olundu.

bittalep sicil olundu.) Bu resmî kaydı kayseri mül- ga mahkem-i şerîye sicillerinde 981 kayıtları içinde buluyoruz. Eğer babalarının adlarını müte- akip zimmi yani kâfir kelimesi olmasa idi, birde ayayorgi deye çocuk babası geçmese idi pek şüpheli bir durumda kalırdık. Çünkü şaşkırtacak başka bir sebepte babalarına ilgilenirken (veled) kelimesi değilde ibin kelimesi kullanılıyordu. Filhakika 990 tarihinden önceki kav- lar da bazan bütün hıristiyan ve müslüman veled kelimesiyle ba- basına ilgileniyor, bazan istisna- sız ibin kelimesi kullanılıyor. Bu kayıtda gördüğümüz gibi köyün adı Çukur, sakinlerinin adı Tanrı verdi, budak gibi öz Türkçeler- dir. Bu kaydı gören bir isan bu devşirmelerin halisüddem Türk olduğunda şüphe edermi. Ben merak ederek Sinan'ın doğduğu köyün 992 senesindeki tahririne göre hane sahipleri esamisini gördüm. Ve istinsah ettim. Te- min ederimki yüz elli hanelik köyde isimler şu devşirme kay- dından hiçte farklı değildir. Hal- buki Sinan'ın ayrıldığı günlere bakarak yetmiş senelik bir fasıla vardır. Yavaş yavaş papaslar, papas çocukları hıristiyan aziz- larının adlarını alıyorlardı. An-

karada bulduğum bir kayıtda Sinan keşiş diye bir papas is- mine rast geldim. Mısır Hidiviye kütüphanesin- de bulunan tezkeretülbünyanın bir kopyası Türk tarih kurumu kütüphanesindedir. Burada sera- haten Kayseriden devşirme ola- rak İstanbul'a geldiğinden ve orada şerefi İslâm ile müşerref olduğundan bahsolunur. Evkaf kuyudatı arasında görülen bir vakfiyede iki erkek kardeşini Kayseriden getirerek İstanbulda İslâm eylemiş olduğu mezkûr- dur.

Devşirmeye dair vilâyet ka- dılarına gönderilen fermanlarda behemehal yerli hıristiyan reaya çocuklarından devşirilmesi hariç- ten ve başkalarından çocuk ka- rıştırılmaması şiddetle tekid o- lunmaktadır. Yerli reaya hıris- tiyan çocuğu olacak ve babası- nın müteaddit çocuklarından en- elverişlisi alınacak ve yaşları on beş ile yirmi arasında olacak. İşte bu malûmat Sinan'ın bir hıristiyan âile çocuğu olduğunu açıkca göstermekte idi. Sonra merhum tarihçi Ahmet Refik hazinesi evrakta şöyle bir hüküm buldu.

981 Senesi Ramazanında sa- dır olan bu ferman Akdağma- deni kadısına yazılıyordu. Kıb-

rıs fethedilmiş eski ahalişi ek- seriyetle kaçmıştı. Adayı dol- durmak lâzım geliyordu. Bir çok hıristiyan âilelerin oraya gitmesi emir olunuyordu. Bu âiyeler ara- sında Sinan'ın doğduğu Ağırnas köyü ile Ürgüp ve Bürüngüsde bulunan hıristiyan akrabalarıda dahildi. Sinan Padişah'tan rica etmiş akrabalarını bu sürgünden istisna ettirmiş. İşte bu ferman Akdağmadeni kadısına o mak- sadla yazılmıştı. Sinan'ın akra- balarından bir kısmının adları da fermanda yazılıdır. Kiçi bürün- güzden sarı oğlu düğüncü, Ür- güpten kudnişan ve sair zimmi- ler.

Vaktiyle İkdâm gazetesini ta- rafından bastırılan tezkeretül- bünyanın başına konulan başlan- gıçdaki izahat uydurmadır. Aslı faslı olmayan ve arapça olduğu söylenen kuyudatı kadime adında bir kitaptan veya Cönkten alı- nan malûmata göre göya Sinan Kayserli Hırsto adında bir Ru- mun oğlu imiş, geldiği zaman şu kadar yaşında imiş. Evet Ye- niçeri devşirmeye memur olan zevatin tuttuğu defterler ele geç- se idi Ağırnaslı zümre içinde kendisini araştırmak ve belkide bulmak, tesbit etmek mümkün olacaktı.

Bu asılsız, senedsiz davayı

kim ileri sürüyor. Eserin naşir- leri Sinan Hırsto adında bir babanın oğlu yapmakla tarihi ne gibi bir kazanç elde ediyor- lar bilinmez.

Bunun gibi merhum doktor Rifat Osman da aynı yoldan fak- kat Türklük ve Müslümanlık le- hine bir rivayet keşfediyor. Onun- da istinad ettiği delil muhayyel ve asılsızdı. Sinan aşıkı olan ve onun sanatının tetkik ve tettebbüü ile bunalan zavallı doktor ha- miyyet ve muhabbetinin tfratı yüzünden böyle bir ilhama ma- ruz kalıyordu.

Bir zaman Kayserililer Kay- seri köylerinden birisine mimar Sinan adı vermek hevesine dü- şüyorlar. Cırlavuk köyünü mü- nasip görüyorlar. Cırlavuk adı bırakılıyor mimar Sinan adı ve- riliyor.

Ben bu tevsimden bir zaman sonra Kayseriye gidiyorum. Mi- mar Sinan'ın maskatı re'si doğ- duğu yer malûm iken Cırlavu- ğun bu ismi alması neye dayan- dığını araştırdım. Şimdi Cırlavu- ğun mimar Sinan'ın maskadı r'esi olduğunu iddia edenlerin başında bulunan öğretmen Kâ- zımdan bunun aslını sordum. Mevlevi şeyhi Remzi dedeye iza- fe edildiğini söyledi. Ondan sor-

dum Müddei umumi Ahmetten duyulduğunu haber verdi. O zaman Konya müddei umumisi olan Bay Ahmetten mektupla sordum. Haberi olmadığını Sinanın hu günde sakinleri ustalıkla geçinen Ağırnasdan olması doğru olacağını cevaben bildirdi idi.

Kayseri gazatasında bir zat mimar Sinanın Cırlavuklu olmayup Ağırnas köyünden olduğunu isbata çalışırken Ahmet Refik'in hazinesi evraktan alıp diğer benzerleriyle neşrelediği Kıbrıs sürgünü fermanına istinad ederek şunları yazıyor:

"1572 yılında Kıbrıs Türkler tarafından zabdolunmuştu. Türklerden kalabalık bir nüfusun milli bir varlık tesis etmek maksadıyla adaya yerleştirilmesi o zamanın devlet siyasetince lüzumlu görülmüş Anadolunun her tarafından buraya bir çok Türk muhacirleri sevkine başlanmıştı. Sonra devle mütemediyen istilâ ve inkişaf siyaseti peşinde koşup duruyordu.

Uzak mıntakalarda muharehelerle meşgul bulunduğundan dolayı dahilde istikrar kesbetmiş bir asayiş mevcut değildi. Her derebeyi bulunduğu muhitin zâlim bir hükümdarı sayılır ve milyonluk nüfusa kükmederdi.

Halk bunların elinde bir sürü vaziyetinde her şeyden mahrum yaşardı. Onun içindirki her tarafta şakiler yer yer yolları kesüp evleri basmakta ve her türlü şekavet ve mezalimi ika etmekte idi. Kayseri ve civarında aynı şerait ve dekor içinde bulunuyordu. O zamanki hükümet bu anarşiye nihayet vermek için cezri harekete geçti. Şakilerin tedip ve takibiyle beraber bunların mensup oldukları köy halkının da Kıbrıs sevk ettirilmelerine ve bu suretle şekavetin önüne geçilebileceğine karar vermiş idi. Şekavetin mevcut olduğu Kayseride de bu kararın tatbiki lâzım geliyordu. Çünkü gerek mimar Sinanın doğduğu Ağırnas ve gerek komşusu Kiçi Bürüngüz ve gerekse o zamanlar henüz köy olan Ürgüp karyelerinin halkından müslim ve gayri müslim bir çok şakiler buldukları mahallerde şekavet yapmakta idiler. Hükümetin itti-haz ettiği karar üzerine bunlarda tehcire tabi tutulmuşlardı. Yurdlarıdan ebediyen uzaklaşmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Ağırnaslılar şekavetten vaz geçüp tövbe ve istiğfar ederek yurdlarında kalmak maksadını temin etmek üzere İstanbulda bulunan mimar Sinane ak-

rabasından Mehmet ustayı elçi olarak dehalete gönderdiler.,,

Bundan ötesini nakle tahammül edemeyeceğim. Bu türrehatı bu zat nereden çıkarıyor. Niçin bu kadar yalan söylemeğe mebbur oluyor hayret edilir. Hiç bir esasa istinad etmeyen, veyahud esas ve delillerle ya anlamıyarak veya anlayupta tahrif ederek tarihi tezler yapmak isteyenleri teşrih için bu naklettiğim parça çok güzel bir örnektir.

Sürgün fermanının başına Ahmet Refik şu satırları koyuştur: (Kıbrıs alındı adaya Anadoludan reaya yerleştirilmek icap etti. Mufassal bir sürgün emri yazıldı. Bu emre nazaran Anadolunun mühim merkezlerinden, Karyelerden bir çok hane gönderileceği gibi ötedenbi şekavetle iştilal ederek ibadullahın rahat ve asayişini ihlal edenlerde gönderilecekti. Mimar Sinanın doğduğu Ağırnas karyesi halkı ile Ürgüpte ve Kiçi Bürüngüzde bulunan akrabasında bu meyanda dahildi. Mimar Sinan o zamanlar 86 yaşında idi. Koca Sinan akrabasının yurdlarından çıkarılmamasını istedi. Arzusu derhal yerine getirildi. Akdağ madeni kadısına şu hükm yazıldı):

İşte bu mukaddimedden sonra merhüm; ferman suretini nakil eder. Yukardaki başlıktaki (akrabası) kelimesinin yanına birde zimmi kelimesi koymuş olsa idi fermanın tam bir hülâsasını derç etmiş olacaktı. Şimdi bu zatın anlayış ve yazılarıyla bu malûmatı karşılaştıralım. Kıbrıs devlet bazı hiristiyân reayanın sevkini emir etmiştir. müslümanlardan nakil edilenler ancak şekavetle meluf olanlardı. Bu zat azım bir müslüman kitlesinin Kıbrıs muhacir olarak gittiğini nereden anlıyor. Mimar Sinanın akrabaları zimmi olması dolayısıyla sürgüne tabi tutulmuştu. Şekavütle meluf olduklarından tehcir edildikleri nereden anlaşıldı. Ferman içinde isimleri geçen şahısların yanbaşlarında zimmi kelimeleri dururken bunların müslüman olduklarını nereden anladı. Sonra hüküm, fermanın alelusul götürülmesine memur edilen Mehmed ustanın Ağırnastan İstanbula gönderildiğini nereden çıkarıyor. Ondan sonraki hüküm suretinin nihayetinde (aydın zade Mehmet çavuşla gönderildi), yine ondan sonraki ferman sonunda (mütevellisine verildi) hep bu hükümleri mahalline irsale memur adamların isim ve hüviyetleridir. An-

lamayarak fermanı tebliğa me-mur mübaşiri Ağırnastan İstan-bula feryadçı göndermek hep bu garip anlayışlardandır.

Sinanın mezhep ve dinini sak-lamağa hiç lüzum yoktur. Haki-katleri olduğu gibi görmeye ve tetkika alışalım. Türk tezi en çapraşık safsatalar karşısında bi-e mutlaka muzafferdir. Çünkü hakikattir. Bocalayanlar yep ha-kikatten ürkenlerdir. İşte Ahmet refikin hazinesi evrakdan çıkar-dığı o meşhur hükmün suretini buraya alıyoruz. Sinanın hristi-yan akrabalarını öğrenirken on-ların Türk olduklarını da derhal anlayabiliyoruz. Mülga Türk ta-rih encümeni mecmuasının 101 -24 sayısından alıyoruz.

“Akdağ kadısına, Hüseyin çovuşa hükümki hâlâ hassa mi-marların başı mektup gönderüp Kayseriye reayasını Kıbrıs sürül-mek ferman olundu. Kendi sa-kin olduğu Ağırnas nam karye halki ve ahar karyeye sakin olan akrabası Kiçi Bürüngüzde Sarı oğlu Dügüncü ve kariyyei Ürgüpten Olise ve Kudnişan nam Zimmiler Kıbrıs sürgün olmak-tan af olunmasın istida eyleme-ğin müşarünleyhin sakin ol-duğu zikrolunan kariyyesi ve akrabasından olan mezkûr zim-

mileri Kıbrıs sürgün olmaksam of olunmak emir edüp buyur-dumki varup vusul buldukta mü-şarünleyhin sabikan sakin olduğu mezbur karyesi ve akrabasından olan mezkûr Zimmileri Kıb-rıs sürülmek için def-tere dahi kaydolunmuşlar ise ihraç eyleyüp Kıbrıs sürgün olmak emir olunanlardan sız deyu rencide ettirmeyesiz ve bu hükmü şerifimi sicill mahfuza kayd eyleyüp ellerinde ipka ey-leyesiz. (Sahibi olan Mehmet ustaya verildi) 7 Ramazan 981.

Bu mütalaalardan sonra Ha-san Fehei Turgalın ikinci Türk tarih kongresi için hazırladığı tezin şu parçasını buraya derç etmekle şimdilik bu bahse niha-hayet veriyoruz.

(Arap Bizans mücadelesi her iki tarafı hudut boylarına muharip Türkleri yerleştirmeğe mecbur etmişti. Dokuzuncu as-rın ilk yarısında Abbashların Ki-likya taraflarına kadar uzanan sınır boylarına Ferganeli, Se-merkandlı Türkleri yerleştirdik-leri gibi Bizans İmparatorlar da Avarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar, Uzlar gibi türlü ad-larla Karadeniz şimalinde ve Tuna boylarında ve Makadonya-da yerleşmiş olan Türk boyla-rından teşkil ettikleri kıtaları

kapadokyaya yani İslâm İmpa-ratorluğu sınırlarına yerleştiril-mişlerdi. Bunun içindirki Selçuk-lar Anadolu, a geldiklerinde ora-larını Hristiyan olmuş Türklerle meskûn buldular. Bu varlık en kısa ve en yakın bir tarihin iza-

hıdır. Gerçek olan şey Türkün bu ülkeden eksildiği tarihi bir anın geçmemiş olmasıdır.) İşte Sinan bu kütlenin öz Turanlı bir evlâdıdır lüna en küçük bir şüphe ve tereddüdümüz yoktur.

KONYA

KONYA VALİSİ İKEM ÖZEL FATİHİN OĞLU SULTAN MUSTAFA'NIN SURETİ VEFATI HAKKINDA MÜHİM BİR KAYIT

Bu kayıt Fatih'in mücazi müdürü Bey Osman Fethi Şag-lanın muvası kütüphanesine ait (Camiiülmekkurât) adı meşhur tarihî Aliosmanlı albid Konya mecmuasının bu meşhur eseri tef-rika etmeni çok faydalı olur. Ver idi Sultanın oğlu bir dille. Adı sultan Mustafa meşhur şer-ahîd Yavuz'un meşhur meşhur Fethi olup sultanın meşhur şer-ahîd Zander Meşhur Fethi'nin bir iği Kim var idi sultanın bir iği. Zehr içimdir. Hakkı meşhur şer-ahîd Hakkı'nın meşhur şer-ahîd Davet edüp meşhur şer-ahîd Bülbedir sultanın iği ey sultanın. Tarihçerimiz meşhur bu ka-dar azık meşhur şer-ahîd muha-III sayarlar. (Camiiülmekkurât) Yıldırım intiharı yazan tek bir tarihtir. Mamestia-Camiiü-düvelde bütün mühevveratımız mükemmel surette toplayup hü-Bey Sultan Mustafa'ya haber gönderdi. Ra sultanına rağmen

Bu kayıt Fatih'in mücazi müdürü Bey Osman Fethi Şag-lanın muvası kütüphanesine ait (Camiiülmekkurât) adı meşhur tarihî Aliosmanlı albid Konya mecmuasının bu meşhur eseri tef-rika etmeni çok faydalı olur. Ver idi Sultanın oğlu bir dille. Adı sultan Mustafa meşhur şer-ahîd Yavuz'un meşhur meşhur Fethi olup sultanın meşhur şer-ahîd Zander Meşhur Fethi'nin bir iği Kim var idi sultanın bir iği. Zehr içimdir. Hakkı meşhur şer-ahîd Hakkı'nın meşhur şer-ahîd Davet edüp meşhur şer-ahîd Bülbedir sultanın iği ey sultanın. Tarihçerimiz meşhur bu ka-dar azık meşhur şer-ahîd muha-III sayarlar. (Camiiülmekkurât) Yıldırım intiharı yazan tek bir tarihtir. Mamestia-Camiiü-düvelde bütün mühevveratımız mükemmel surette toplayup hü-Bey Sultan Mustafa'ya haber gönderdi. Ra sultanına rağmen

KONYA VALİSİ İKEN ÖLEN FATİHİN OĞLU SULTAN MUSTAFANIN SURETİ VEFATI HAKKINDA MÜHİM BİR KAYIT

Bu kaydı Etnografya müzesi müdürü Bay Osman Ferit Sağlamın hususî kütüphanesine âit (Camiülmeknunat) adlı manzum tarihi Aliosmandan aldık. Konya mecmuasının bu nadir eseri tefrika etmesi çok faydalı olur.

Var idi sultanun oğlu bir dilir
Adı sultan Mustafa manendi şir
hüsnu Yusufden yukarı bir çırağ
Fevt olup andan düşer hane fırak
Zaneder Mahmut Paşadan bu işi
Kim var idi avretiyle bir işi
Zehr içirmişti dediler ana ol
Hanın etti anı hem akli kabul
Davet edüp anı ettirdi helâk
Böyledir çarhun işi ey zatipâk

Tarihlerimiz meseleyi bu kadar açık anlatmayı âdaba muhalif sayarlardı. (Camiülmeknunat) Yıldırımın intiharını yazan tek bir tarihtir. Maamafih Camiüddüvelde bütün müdevvenatımızı mükemmel surette toplayup hü-lâsa etmiş olan müneccim başı

aşağı yukarı şehzade Mustafanın ölümünde Mahmut Paşanın eli olduğunu söyler gibidir. Camiüddüvelde bu parçayı alarak Camiülmeknunat ile karşılaştırahım. Görülüyorki tarihimizin klâsik şeklini baştan başa yeniden kontrol etmeğe, yani metodlarla düzmeğe lüzum vardır.

Bu sene içerisinde yani 879 senesinde Karaman Valisi Sultan Nustafa ümerasından Koçi Beyi Develihisarın zabtına gönderdi. Orada Karaman ümerasının ulularından Atmaca Bey vardı. Koçi Bey kasabayı muhasara eyledi. Atmaca Koçi Beye haber yollayarak Sultan Mustafa bizzat hazır olduğu takdirde kaleyi kendisine teslim edeceğini yoksa devam edeceğini bildirdi. Koçi Bey Sultan Mustafaya haber gönderdi, Ra atsızlığına rağmen

koşup geldi ve kaleyi tesellüm eyledi. Valisi Atmaca Beye ikramlarda bulundu. Bu seyahat sırasında Sultan Mustafanın hastalığı şiddetlendi. Konyaya döndü. Yolda Niğde nevahisinden Bozmaz ocağı denilen mahelde hamama girdi. Hamamdan çıkınca öldü. Yanında lala Ahdet Bey ve Timurtaş Paşa torunu Ali Çelebi bin Umur Bey vardı. Ümera şehzadenin ölümünü saklamak hususunda söz birliği ettiler, mahfe üzerinde Konyaya götürdüler, İçilde bulunan Gedik Ahmet Paşaya haber ulaştırdılar. Segirdimle oda Konyaya geldi. n'ası adamlarıyla Bursaya gönderdi ve babası Sultan Mehmede de haber gitti. Fatih oğlunu Bursada dedesi Sultan Muradın yanına gömülmeşini emir eyledi. Vezir Mahmut Paşa ile Sultan arasında uzun zamandanberi bir bulanıklık vardı. Sultan Mustafa ölünce bütün ümera, vüzera Sultana uyarak taziye için karalar giydiler. Vezir Mahmut Paşa vezirlikten azledilmiş Havsa yakınındeki Hasköyde oturuyordu.

Oda huzura gelerek taziyede bulundu. Siyahlar giyinmişti. Hasudlar tekrar vezirliğe gelmesinden korkarak tahrike başladılar. Sultanın yanında şehzade Mustafa ile vezirin arasında olan bozukluktan, soğukluktan bahsettiler. Hatta vezirin bu ölümden sevinç duyduğunu ve kendisinin şimdide oyunla meşgul olduğunu söylediler. Hükümdar gizlice casuslar yollayarak gözetletti. Ansızın yanına giren casus onu siyah elbise giymiş olduğu halde bazı adamlarıyla santranç oynadığını gördü. Ve Sultana haber ilettili. Sultan derhal vezirin yedi kulede hapsini emir buyurdu. On yedi gün muhpus kaldıktan sonra hasudların şiddetli tahrikleri üzerine öldürülmesi emir olundu. 879 senesi Rebiülahırın üçüncü günü boğularak öldürüldü.

Bu iki rivayet birleştirilince her iki ölümün değilse bile Mahmut paşanın Şehzadeye karşı olan kinin sebebi açıkça anlaşılır.

CAVAD GELEBİ OĞLU

ve ilmin neveleri ayrılmış ve oldukça ileri gidilmiş isede bir medrese tesis edilmemiştir. Mısır'daki (camii ezher)in o zaman mevcudiyeti bir medrese halinde değildir. İlk islâm karnlerinde mabetlerde yapılan tedris usulünün temadisinden ibaretti. Hicri beşinci asır ibtidalarında Nizamülmülkten biraz önce Horasan vesair memleketlerde medreseler yapıldığı kayıt edilmiş isede sağlam bir vesika gösterilememiştir. Şurası muhakkaktırki Abbas halifeleri tarafından hiç bir medrese tesis edilmemiştir. Hilâfet mevkileri zafe uğramağa başlayınca gayri arap olan ümeranın halk üzerinde nüfuzlu olan ilmiye zümresini elde etmeye ve onların meyl ve teveccühünü celp eylemeğe muhtaç olmuşlardır. İşte bir memleket hâkim ve büyük bir mevki sahibi olmak istiyen beyler, Ülemayı emellerinde kullanmak için medreseler tesisini ve bunun zımnında uhrevî ecr teminini düşünmeğe ve bu vesile ile halkın taktirini celp eylemeğe çalışıyorlardı. Mısırda, Bağdatta, Şamda, Buharada vücuda getirilen medreseler hep bu düşüncelerden doğmuştur. Selçukların Anadolu koluda medrese tesisine çok önem vermişlerdir. Ana-

doluda ilk yapılan medrese Konyadadır. Sivas, Kayseri, Amasya, Aksaray, Niğde, Tokat, Antalya, Ağrus vesairedeki medreseler tedricen vücuda getirilmiştir. Anadolu'da Türklerin ilk ilim merkezi Konya olmuştur. Selçuk hükümdarları tarafından gösterilen fazla âlâka o sıralarda bütün türk âlimlerini, İran şairlerini, hatta arap mütefekkirlerini Konyaya çekmiştir. Necmettini razî, sultanülülema, Siracüttini ermevî, Muhyittini arabî, Kazi İzzettin razî, zahiri far yabî gibi bir çok âlim ve şairin Konyaya akın etmesi ozamanlara tesadüf etmektedir. Zahiri far yabının ikinci Süleymana sunduğu bir kasideye karşılık olarak kendisine pek büyük ihsanlar verilmiştir. Necmettini razinin "mirsadül ibat", adlı bir eserini beğenen birinci Alaeddin bu kitabın kelimelerini saydırmış ve her kelime başına bir altın ihsan etmek suretiyle kadr şinaslığını dünyaya duyurmuştur. Hicri altıncı asır içinde Konyada ilk yapılan medrese "emir altun bay", in aynı nam ile anılan meşhur müessesesidir. Bundan sonra inşa edilenler muslihiye, Sahibiye, Atabekiye, Karatay Celâlüddin, Karatay Kemalüddin, Nalinci, darülhadis, Velediyye, Tacî vezir

KONYADA ESKİ MEDRESELER VE MEDRESELİLER ABDÜLKADİR ERDOĞAN

Müslümanlığın ilk devirlerinde mektep ve medreseler yoktu. Okunan ilim Kurandan ibaret idi. Kuranı okumak ve dinlemek ibadet olduğu için talim ve teallümde mabetlerde yapılırdı. İmamlar, aynı zamanda talim işini de deruhte ederlerdi. Müslümanlık, yavaş yavaş genişlemeğe ve Arap sınırlarını geçmeğe başlayınca en önce kelimeleri doğru okumak ihtiyacı baş gösterdi. Arap olmayan milletler kuranın kelimelerini doğru okuyamayordu. Bilginler çocuklarını kendi evlerinde, zenginlerde hoca tutmak suretiyle hususî yerlerde okutabiliyorlarsa da bu yoldan yürüemeyenler cami imamlarının çevresinde toplanıyorlar, kuran okumağı bu suretle öğreniyorlardı. Bu arada hadis ile kuran ve hadisten istihraç edilmekte olan fikh meseleleri de belletiliyordu. İşte Arap sınırları için bu tarz-

da okunan ilim bu üç mevzuahisar etmekte idi. Hatta bazı dar düşünceli kimseler, asırlarca başka ilim öğrenememişler ve bu üç ilimden ayrılmamışlardır. Her telden çalan, zamanının her ilminden nasibedar olan Celâlettin Ruminin

"İlimî din, tefsir ü fıkest ü hadis herki haned gayr ezin kered habis,, demesi çok gariptir. Yıllarca üç ilimden ayrılmıyan ülemanın halk arasındaki nüfuzuna karşı gelmemek için onlara uymak ve kendisi her ilimde mesafeler kadederken başkalarını böyle sözlerle oyalamak büyük dâhinin ötedenberi kullandığı siyasetlerden birisi olsa gerektir. Müslümanlık âleminde medreseleri ilk tesis eden bir türk yani selçuk hükümdarlarından melik şahın veziri nizamülmülk dir. Gerçi abbasiler devrinde lâtinceden birçok kitaplar arapçaya çevrilmiş

medreseleridir. Bunlardan bazıları münkaziz olmuş adı bile unutulmuştur.

Mehmet Mervezi ve Emir Seyfüddin ve şeyh Sadreddinin medreselerinden bu gün hiç bir eser kalmamıştır. Medreselerin hieri yedinci asırda çok yükseldiğini görürüz. Bu asırda, Konyada yetişen edipler, mimarlar, doktorlar, feylesoflarla bütün Türkler iftihar edebilirler. Sıracüddini Ermevinin Konyada telif ettiği Hikmek, felsefe, mantika dair eserleri bütün dünyaca tanınmış ve her lisana terceme edilmiştir. Konya kadılığında bulunan bu yüksek âlimin mezar tapını Mevlâna türbesi şeyhlerinden Sadrüddin Çelebi Musalladaki sandukası üzerinden kaldırdup konağına götürmüş ve kitabesini kazdırarak bahçesinin bir köşesine koydurmuştur. Konya medreselerinin bu tarekî devri zengindir. O zaman sefirler ve her türlü meslek mütehassısları yine medreseden yetişmekte idi. İkinci Kılıç Arslan tarafından Salâhüddini Eyyübiye izam ve halâ Konyada adına bir mahalle izafe edilen meşhur sefir İhtiyarüddin Konya medreselerinden neşet etmişti. Ozaman Koaya medreselerine akın eden talebe arasında büyük âlimler zuhur etmiştir. Her medresede her dersin okunmadığını görüyoruz. İn-

ce minareli medresede ancak hadis, muslihiye medresesinde yalnız fıkıh okunduğu, tefsir, mantık, sarf ve nahiv içinde başka başka medreseler tahsis edilmiş olduğunu vekfiyelerinden öğreniyoruz. Selçuklar devrinde parlak günler geçiren medreseler yavaş yavaş inhitata yüztutmuştur. Her mütehassıs müderris az çok her fenne vakıf olmakla beraber ihtisasları haricinde hiç bir ders deruhte et nemişlerdir. Eski medreselerde bu günkü Üniversiteler gibi şubelere ayrılmıştır. Muslihiye medresesinin fıkha tahsis edildiğini kapusunun üstündeki kitabe tasrih etmektedir. Sonradan türeyen müderris taslakları kıskançlık yüzünden her fenni kendileri okutmağa kalkışmış ve medreselerin eski revnakını alt üst etmişlerdir. Medreselerin itilâ devrinde on iki fenni on iki müderris okuturken inhitat devrinde bir müderris on iki fenni yalnız başına üzerine almış ve tabii hazmedemez bir hale gelmiştir. Hele şu son yarım asır içinde medreselerin iç yüzünü iyi bilseniz ağlarsınız. İşte biz bakiyetüssüyufun darılacağını hiç düşünmeyerek bu silsile ile onları birer birer teşrih etmek istedik. Bir Çömez medreseye ilk girdiği zaman kendisine sarfı arabînin tasrîrîfini gösteren "Emsile,, adlı küçük bir

kitap okutulurdu. Bundan sonra "Bina,, adlı küçük bir kitap ile de bu sarfın aldığı yollar gösterilirdi. Bundan sonraki okunan kitaplar hakkında sırasıyla mü-

talâa yürütmeden önce talebeden Seyit adlı birinin bundan seksen yıl evvel hece vezni ile söylediği yazılmamış bir destanını şuraya naklini uygun buluyorum:

Sarf okusan bir muhterem kişiden
Eline kitabın alsan olmazmı ?
Çalışsan aferin dese eşiden
Düşmanın bağırını delsen olmazmı ?

"Emsile,, yi ezber edüp süre gör
"Maksut,, ile müradına ire gör
"İzzi,, görüp kaideye ire gör
"Mizah,,ı bir hoşca görsen olmazmı ?

"Avamil,, ne derse amel olsanda
"Mizbah,, ile ilim nedir bilsende
"Kâfiye,,yi "Cami,, ile görsende
Kendini âlâya salsan olmazmı ?

„Mantık,,ın çok olur kıyl ile kâli
"Hüsam Kâti,, yazar cümle ahvali
"Kudbüddin,,de bilmek için eşkâli
"Seyyit haşiyesi,,ni bulsan olmazmı ?

"Telhis,,in metnine garkolup yatup
"Muhtasar,, sözüne "mutavvel,, katup
"Seyyit,,in üstüne "menar,,i tutup
İlim deryasına dalsan olmazmı ?

"Menar,,ın üstüne tut "İbni melek,,
"Tevzih,, e "Telvih,,e iriş giderek
Pezdevi,, yi hasıl etsen ne gerek
Usulün "Mahsul,,uni alsan olmazmı ?

oku kelâm içre "şerhi akait,,
"Matali u tevali ü avait,,
"Mevakif,, şerhine koymuş fevait
Seyyide düalar kılsan olmazmı ?

(Arkası var)

haricinde kalan Çin Türkistanında yaşayabildi.

Sealebilinin elmesalik velmemaalikten nakil eylediği harp hakkında tarih menbalarına müracaat eder isek Ziyad bin salihin semerkand valisi olduğunu ve aynı sene içinde öldürüldüğünü görürüz. Bu çinliler deye geçen halkın çin türkistanında sakin Türklerden başkası olmadığını da anlarız. Ziyad bin salih bu çin türklerine karşı harbe sevk eden kimsenin ebümüslim olduğunu görürüz. tarihî kâmil vakayı şöyle anlatır: (Sene 132)

“Fergane ahşıdı ile Şaş yani Taşkent hükümdarı arasında ihtilâf zuhur eylemişdi. Ahşıd çin melikinden istinâd eyledi. Kendisine yüzbin muhariple yardım edildi. Gelerek taşkendi muhasara eylediler. Hiç kimseye tarraz etmeyerek oralarını zapt eylediler. Horasan valisi olan Ebümüslüm haber alınca ziyad bin salih bunlarla muharebeye memur eyledi. Taraz ırmağı kenarında harp oldu. Çinliler elli bin zayıat verdiler. Yirmi binde esir alındı. İşte bunlar Karahatay adı ile oralarını zapt edecek olan Türklerdir. [1] İslâmın

[1] Bu Türklerin Hatay türkleri olduğunu nasırı hüsrevin şu nazmı

kahr ve cebri altında hicret etmiş clan kâatçılık bu suretle tekrar ihya edilmiş oluyordu. Kâatçılığın semerkande getirilmesine sebep olan savaşın tarihi de malûm olmak gerektir. Ziyad bin salih 134 senesinde öldürülüyor ki taraz savaşı bundan ancak bir yıl öncedir.

Kâtip çelebinin cihannümasında bir çok müşahedatını nakil ettiği seyyah filibin rivayetine göre (bilemediğimiz) seyahat tarihinden bin yıl öncedenberi

açık olarak gösterir:
لب و دندان ترکان خطاراه
نباستی چین خوب آفریدن
که از دست لب و دندان ایشان،
بدندان دست و اب یاد کریدن
برون آری ز پرده کل خار،
رای پرده مردم دیدن

Tecemesi: (Hatay türklerinin dudaklarını ve dişlerini böyle güzel yaratmak muvafık değil idi. Çünkü onların dudaklarındân ve dişlerinden el ve dudak ısırarak lâzım geliyor. Böyle gül yanakları perde arkasından izhar ederek insana ismet perdesini yırttırıyorsun yarabbi) bu kadar güzel insanlar nasıl çinli ve nasıl mogol olurdu. Karlukların çigillerin yağmaların esir edilen çocuklarından bahsediyor.

Kağıt

KÂAT VE KÂATÇILIK HAKKINDA NOTLAR

430 Senesinde ölen Sealebi “Simarülkulp filmuzafı velmensup,, adındaki eserinde (Kevagıdı Semerkand) bahsinde şu satırları yazar.

Semerkand kâatlarının hususiyetlerinden birisi Mısır kırtaslarını, eskilerin kullandığı derileri temamiyle ortadan kaldırmasıdır. Çünkü kâat adını taşıyan bu yazı vasıtası hem çok güzel ve yumşak hemde çok ve boldu. Semerkandan başka bir yerde yapılmazdı. (Kitabülmesalik velmemalik) sahibi derki:

Ziyad bin Salihin Çinlilerle yaptığı bir harpte ele geçen esirler arasında kâat yapanlar vardı. Bunlar vasıtasıyla san’at Semerkandde yerleşti. Semerkandliler için büyük ticaret mali haline geldi. Buradan bütün dünyaya sevk edildi.

Bu basit kaydı görenler hiç tahkike lüzum görmeyerek kâatçılık Arapların Çinlilerle temasları sırasında ele geçirilen

esir Çinlilerden öğrenildi, bu suretle Semerkandde yapılmaya başladı. Sonra sırasıyla Bagdada, Mısıra, Endülüse geldi, oradanda Avrupaya geçti derler.

Araplar Maveraünnehri, Harzemi ele geçirmezden evvel buradaki medeniyeti görmezliğe geliyorlardı. Gip müessesinin şerhiyle birlikte bastırıldığı Semerkandlı Arzuinin car mekalesi haşiyesinde Biruninin asarı bakiyesinden naklen denilirki:

“Kuteybe Harzem yazısını yazanları ve onların tarihini ve ilimlerini tefevvüh edenleri, okudaları mahveyledi. Her şeylerini büsbütün parçalayup yok etti. Bunun için Harzem takvimi öğrenmek imkânsız bir kâle geldi. Harzemin bugün ancak İslamdan sonraki vaziyeti tetkik edilebilir.,,

Küçük bir kâat parçası ölümü intaç eden bir ülkede kâatçılık kalır mı. Arap ve İslâm istilâsı

Tangut ülkesinde tabaat sanatı biliniyordu. Tap ancak kâatlar üzerinde kabili tatbikdir. Sayfa 190 da cihannümanın ibaresi böyledir:

Tangut. Filibos bunu dahi bir ülke olmak üzere yazar ve bin yıl mukaddem basma sanatı bunda ihtira olduğunu zikir eder. Filibosun seyahatnamesinde şu kayıd da varmış. Bir nevi siyah taş madeni vardırki odun yerine yakarlar.

Anadoluda kâatçılık varmış idi.

Beyazid paşanın Amasyada yaptırdığı Cami ve sairesine aid 820 zilhicce tarihli vakfiyyede bunu teyid edecek kayıtlara tesadüf olunmaktadır.

Vakfedilen yerler ve sınırları anlatılır iken Muhiddin kâadı mescidi deye bir kayd geçiyorki amasyada kâatçı muhiddin namında birisinin mescidi olduğu anlaşılıyor. Bu kadar açık de-

ğildir. Başka yerlerden kâat getirip te satana da kâatçı denebilir. Ancak diğer bir kayıt işi açıklamakda, bir zaman amasyada bir kâathane bulunduğunu pekitmektedir. İbare aynen şöyledir:

“Ve yine zahiri medinei mezburde manzarai ulya kurbinde kâathane cüneynesi demekle meşhür bahçenin cümlesine,, kâathane cüneynesi kâathane bahçesi demektir. [1] Amasyada vaktiy-le kâat imal edildiğine dair bir ip ucu demektir. Eski kayıtlar üzerine mahallinde yapılacak tahriyat bu çok mühim hakikati ışıklandıracağında şüphe yoktur.

Konya

[1] Bindeki vakfiye tercemesinde (manzarai ulya) deye gecen tabir evkaf umum müdürlüğünde ki arabca aslında (kantarai ulya) olmasına göre mevki daha vazıhlaşır. Yüksek köprü yanında nehir yakınında demek olur.

